لوړو زده کړو وزارت

ننګرهار پوهنتون

عامه اداره او پالیسی پوهنځي

انکشاف مدیریت څانګه

بریښنايي حکومتولي او د خدماتو پر وړاندې کولو يې آغيزې

(د ليسانس دورې پايليک)

Ketabton.com

ترتيب کوونکې: زين نورين « نيازي »

لارښود استاد: پوهندوي دوکتور فاروق جهان « مخلص »

کال: ۱۴۰۲لمريز

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحيم

(c) ketabton.com: The Digital Library

مننلیک

د لوی او سپیڅلي خداي تعالی په نامه!

لکه څرنګه چې د لیسانس دوره د یوې لیکنې په بشپړېدو سره پای ته رسیږي، ما هم خپل مونوګراف او لیکنه (بریښنایي حکومتولي او د خدماتو پر وړاندې کولو یې آغیزې) تر عنوان لاندې بشپړه کړې، نو په لومړي قدم کې له خپل قدرمن لاربنود استاد پوهندوی دوکتور فاروق جهان « مخلص » څخه د زړه له تله مننه کوم. چې د معنوي ځواک سرېیره یې سپیڅلي مینه راسره شریکه کړه ګران استاد ته په راتلونکي کې د الله "ج" له لوی دربار څخه د لابریاوو او خوښیو غوښتونکی یم.

په دوهم قدم کې د عامه ادارې او پالیسۍ پوهنځی له ټولو قدرمنو استادانو څخه نړۍ مننه کوم چې په څلور کلنه تحصلي دوره کې یې راسره نه ستړې کیدوونکې هلې ځلې کړي دي.

په دریم قدم کې له ګرانو او نازولو ملګرو څخه هم نړۍ مننه کوم چې تل یې د زده کړو په برخه کې راسره مرسته کړې او خپلې تجربې یې راسره شریکې کړي دي.

په درنښت

زین نورین « نیازي »

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډالۍ

د لیسانس دورې پای لیک مې خپل پلارجان او خوږې مورجانۍ ته ډالۍ کوم، چې د زده کړې او تربیې لومړني استادان مې دي، او تل یې خپلو زده کړو ته هڅولی یم ، انګیزه یې راکړې او د خپلو ټناکو اوخولو تویولو له امله یې د درس سربیره همت هم راکړی.

په دوهم قدم کې مې خپلو زړه ته رانیږدي ورونو او خویندو ته ، چې تل یې زما فزیکې او معنوې ملاتړ کړی او په هر ډول شرایطو کې یې زه خپل تحصیل ته هڅولی یم، ورپسې خپلې میرمنې ته چې زما د پرمختګ په پار یې په ځان ډیرې ستونزې وګاللې او بیا د علم او پوهې ټولو مینوالو ته ډالۍ کوم.

زین نورین « نیازي »

(c) ketabton.com: The Digital Library

تقریظ

د ننګرهار پوهنتون د عامه اداري او پالیسۍ پوهنځي محصل محترم زین نورین « نیازي » چې مونوګراف موضوع يې (بریښنايي حکومتولي او د خدماتو پر وړاندي کولو يې آغیزې) ده، د خپل توان،امکاناتو او استعداد مطابق په نوموړی موضوع کې مونوګراف په درسی حال کې تکمیل کړه. چې په نوموړی موضوع کې پدې وخت کې د موضوع اړونده کتابونه او ماخذونه ډیر محدود دي. د معزز محصل زین نورین « نیازِي » کورنۍ ته د مونوګراف د لیکلو او فراغت مبارکی وایم. او په آینده کې ورته د الله متعال څخه افغان ملت او دولت ته د مزید خدمت کولو توفیق غواړم.

په درنښت

پوهندوي دوکتور فاروق جهان « مخلص »

د عامه اداري او پالیسۍ پوهنځی استاد

(c) ketabton.com: The Digital Library

لنډیز

حکومتولي د هغه پروسې څخه عبارت ده، چې موږ يې په ټوليزه توګه د ستونزو د حل لپاره استعمالوو او د خپلې ټولنې اړتیاوې پورې پوره کوو. نو ځکه حکومتولي یوازې د حکومت د کړنو څخه بحث نه کوي، د کومو په واسطه چې حکومت خدمات ترسره کوي.
حکومتولي موږ ته د حکومت د هغو کړنو او تشویقونو په اړه هم بحث وړاندې کوي، د کومو له مخې چې حکومت د مدنې ټولنو برخه اخیستنه په حکومت کې او د خصوصي سکتور کارونه منظموي. دارنګه حکومتولی د دې دواړو سکتورونو د کړنو له ارزیابی او کنټرول څخه ، چې د حکومت په واسطه ترسره کیږي هم بحث کوي.
حکومتدارۍ یو پیچلی مفهوم دی، په کوم کې چې د دولت ساختماني جوړښت یا تشکیل، د پریکړې نیولو پروسه، د عملي کولو ظرفیت او دارنګه د خلکو او د حکومت د مامورینو ترمنځ اړیکې تر بحث لاندې نیول کیږي.
خدمات هغه پیژندل شوي کړني دي، چې د مشتریانو دضروریاتو د پوره کولو لپاره وړاندي کیږي، یا خدمات هغه کړني، ګټې یا رضایت دی چې د تولید د عرضې لپاره ترسره کیږي، یا هغه کړني دي چې د تولید د لیلام سره ارتباط ولري.
بریښنا يې حکومتولي د خدماتو پر ارایي باندي په مستقیم ډول سره اړیکه لري، دولتونه اوس کوښښ کوي چې د ښې حکومتولی معیارونو ته د بریښنایي حکومتولی په مټ سره ورسیږي. ځکه بریښنایي حکومتولي هغه څه دي چې دولتونو ته د خدماتو د وړاندي کولو اسانه لاري ورپه ګوته کوي. بریښنایي حکومتولي د خدماتو د ترسره کولو په برخه کې ډیره ګټوره او آغیزمنه ثابته شوي ده.
د بریښنایي حکومتولی پر مټ د خدماتو په ارایه کي شفافیت رامنځته کیږي، د وخت سپما رامنځته کیږي، ښاریانو خدمات پر مناسب وخت باندي سرته رسیږي، د دولتونو او افرادو سره د اقتصادي سپما په ترسره کولو کي کمک کوي. خلکو ته د ژوند په مختلفو ډګرونو کي مختلفي اسانتیاوي برابروي. د بریښنایي حکومتولی په واسطه د خدماتو آرایه په ښه ډول سره مخته خي او د ښاریانو او مشتریانو رضایت ترلاسه کیږي.
خلک د بریښنایي حکومتولی د مختلفو ابزارو څخه د مختلفو هدفونو لپاره استفاده کوي. لکه د زده کړي لپاره، د تجارت او کاروبار لپاره، د امنیت او حفاضت لپاره، د معلوماتو د ترلاسه کولو لپاره، د دلتونو د عمومي ګټو د ترلاسه کولو لپاره، د وظیفي ترسره کولو او پیداکولو لپاره همدارنګه د دولتونو لپاره د شفافي رايي ورکوني او داسي نورو مواردو لپاره بریښنایي حکومتولي د وسایلو څخه استفاده کوي.
خلک اوس دي ته اړ نه دي چې د یو کوچني کار لپاره دکاغذ پرانی سیسټم مخته یوسي. ځکه چې د کارغذ پرانی یا بیروکراسی مخکینی سیسټم د خلکو وخت مصرفوی، مشکلات یې پیداکول او دزیات فساد لامل کیدل، خو د ۱۹۹۰ څخه وروسته دولتونو په ډیري چټکی سره د بریښنایي حکومتولی په لوري ګام ایښی دي او د زیات هلو ځلو څخه وروسته اوس د بریښنایي حکومتولی د ابزارو څخه په استفاده اوس دولتي او شخصي خدمات ترسره کوي چې د پخوانیو سیسټمونو په پرتله ډیر ازښتمن او کامیابه دي. داسي نه چې اوس نوره هڅه نه کوي په دي برخه کي ، بلکي د بریښنایي حکومتولی به برخه کي د لازیاتو هلو ځلو لپاره کوښښ کوي چې نور هم د خلکو او ښاریانو همدارنګه دولتونو لپاره د خدماتو د آرایي په برخه کي اسانتیاوي رامنځته کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لړلیک

لومړي فصل
د څیړني کلیات

سریزه 1
د څیړني ستونزه.. 2
د څیړني موخه.. 2
څیړنیزه پوښتنه 2
د څیړني فرضیه 2
د څیړني اهمیت.. 2
د څیړني میتودلوژي 3
تیرو لیکنو ته کتنه.. 3

دوهم فصل

حکومتولي

د حکومتولی تعریفونه: 5
په حکومتداری کې آغیزمن فکتورونه: 7
ښه حکومتداري:.. 7
لومړی مبحث : د ښې حکومتداری اساسي پېښې... 8
بریښنایي حکومتولي 9
د بریښنایي حکومتولی تاریخچه 10
د بریښنایي حکومتولی جوړښت 10
د دولت او خلکو اړیکه: (Government to Citizen) یا (G2C) 10
د دولتي ادارو خپل منځي اړیکي (Government to Government) یا (G2G) 10
د دولتي ادارو او خصوصي سکتور اړیکي(Government to Business) یا (G2B)........... 11
د دولت او دولتي کارکوونکو اړیکي(Government to Employees) یا (G2E) 11
بریښنایي حکومتولی ته اړتیا.. 11
د بریښنایي حکومتولی آغیزي 12
د بریښنایي حکومتولی سیاسي آغیزي 13
د بریښنایي حکومتولی اداري آغیزي... 13
د بریښنایي حکومتولی اقتصادي آغیزي 14

(c) ketabton.com: The Digital Library

د برېښنايي حکومتولی ټولنيزي آغيزي 14
څوک د برېښنايي حکومتولی څخه زيات اغيزمن کيږي 15
ښاريان.. 15
سياسي اشخاص 15
دولت 15
عامه اداري 16
خدمات 16
ډيموکراسي 16

دريم فصل

د برېښنايي حکومتولي آغيزه د خدماتو پر ارايه

د برېښنايي حکومتولی آغيزه د خدماتو پر ارايه 17
د برېښنايي حکومتولي تطبيق.. 18
ټولنيز او سياسي اثرات 18
خدمات 18
د خدماتو ډولونه.. 19
عامه خدمات.. 19
شخصي خدمات 19
ارايه: 21
د خدماتو آرايه 22
دولتي خدمات د کومو لارو په واسطه وړاندي کيږي.. 23
د برېښنايي حکومتولی وسايل: 25
د برېښنايي حکومتولی لپاره بايد څه وسي: 32
د برېښنايي حکومتولی تاثيرات د خدماتو پر آرايي باندي:... 33
الف: آسانه لاسرسی خدماتو ته.. 33
ب: دولتي کړنو کي شفافيت... 33
ج: معلوماتو ته آسانه لاسرسی 33
د: آرام.. 33
ر: د مصارفو کمښت... 34
ز: چلنچي او په زړه پوري کار.. 34
ح: ګډ حکومت.. 34

(c) ketabton.com: The Digital Library

خ: اسانه عملي کوونه یا کیدنه 34
ذ: د فساد نه شتون 34
ه: حساب کتاب درلودل 34
د بریښنایي حکومتولی په واسطه کوم خدمات ارایه کیږي: 35
اول: عامه خلکو ته خدمات وړاندي کول 35
دویم: ښه حکومتداري 35
دریم: په ډیموکراسي کي پرمختګ 35
اول: E-filling (بریښنایي ډول سره ډکول) 35
دوهم: د ټولني یوځای والی 36
دریم: د بحران مدیریت 36
څلورم: بریښنایي رایه ورکوونه (e- voting) 36
بریښنایي حکومتولی داسي وسایل دولتونو او تجارتونو ته برابر کړي دي چي کولای شی، په لږ وخت کي د خپل مشتریانو 36
شپږم: اقتصادي معلومات 36
اووم: بریښنایي قانون جوړونه(E- rulemaking) 36
اتم: بریښنایي زده کړي(E- Learning) 36
نهم: د معلوماتو ګړندی پیداکوونه: 37
لسم: بریښنایي پیر اوپلور(E- sale) 37
یوولسم: بریښنایي بانکداري(E- Banking) 37
دوولسم:بریښنایي بیل(E-Billing) 37
افغانستان او برېښنایي حکومتولي 38
د برېښنایي حکومتولی په برخه کي ترسره شوي کارونه 38
ستونزې او خنډونه 40
مخابرات په افغانستان کې: 41
الف: لوړه بیه 42
ب: د مالیي اخیستل 42
ج: ټیټ کیفیت 42
د: انحصاری پانګه اچونه 42
پایله 43
وړاندیزونه 44
مأخذونه 45

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړي فصل
د څېړنې کلیات

سریزه

حکومتولي د هغه پروسې څخه عبارت ده، چې موږ یې په ټولیزه توګه د ستونزو د حل لپاره استعمالوو او د خپلې ټولنې اړتیاوې پورې پوره کوو. نو ځکه حکومتولي یوازې د حکومت د کړنو څخه بحث نه کوي، د کومو په واسطه چې حکومت خدمات ترسره کوي. حکومتولي موږ ته د حکومت د هغو کړنو او تشویقونو په اړه هم بحث وړاندې کوې، د کومو له مخې چې حکومت د مدني ټولنو برخه اخیستنه په حکومت کې او د خصوصي سکتور کارونه منظموي. دارنګه حکومتولی د دې دواړو سکتورونو د کړنو له ارزیابی او کنټرول څخه ، چي د حکومت په واسطه ترسره کیږي هم بحث کوي.
حکومتدارۍ یو پیچلی مفهوم دی، په کوم کې چې د دولت ساختماني جوړښت یا تشکیل، د پریکړې نیولو پروسه، د عملي کولو ظرفیت او دارنګه د خلکو او د حکومت د مامورینو ترمنځ اړیکې تر بحث لاندې نیول کیږي. خدمات هغه پیژندل شوي کړني دي، چې د مشتریانو دضروریاتو د پوره کولو لپاره وړاندي کیږي، (Stanton) ، یا خدمات هغه کړني، ګټې یا رضایت دی چي د تولید د عرضي لپاره ترسره کیږي، یا هغه کړني دي چې د تولید د لیلام سره ارتباط ولري. (Marketing Association). دا چې خلک په خپل ژوند کې مختلف کارونه ترسره کوي، نو په غیر مستقیم ډول سره دی د یو چا لپاره خدمت ترسره کوي، که څه هم کیدای شي ددي لپاره ده ته د ګټې مناسبه اندازه رسیږي او یا هم معاش اخلي ، خو دا کار په مستقیم او یا غیر مستقیم ډول سره خدمت بلل کیږي ، خو خدمات د ځانګړتیا وو پر اساس همدارنګه د وړاندي کوونکو پر اساس ، همدارنګه د کمپنیو پر اساس ، همدارنګه د سکتورونو پر اساس په مختلفو ډولونو ویشل شوي دي، چې موږ به دلته د ځینو څخه یادونه وکړو.
بریښنا یي حکومتولي د خدماتو پر ارایي باندي په مستقیم ډول سره اړیکه لري، دولتونه اوس کوښښ کوي چي د ښې حکومتولۍ معیارونو ته د بریښنایي حکومتولی په مټ سره ورسیږي. ځکه بریښنایي حکومتولي هغه څه دي چي دولتونو ته د خدماتو د وړاندي کولو اسانه لاري ورپه ګوته کوي. بریښنایي حکومتولي د خدماتو د ترسره کولو په برخه کي ډیره ګټوره او آغیزمنه ثابته شوي ده. د بریښنایي حکومتولی پر مټ د خدماتو په ارایه کي شفافیت رامنځته کیږي، د وخت سپما رامنځته کیږي، ښاریانو خدمات پر مناسب وخت باندي سرته رسیږي، د دولتونو او افرادو سره د اقتصادي سپما په ترسره کولو کي کمک کوي. خلکو ته د ژوند په مختلفو ډګرونو کي مختلفي اسانتیاوي برابروي. د بریښنایي حکومتولی په واسطه د خدماتو آرایه په ښه ډول سره مخته خي او د ښاریانو او مشتریانو رضایت ترلاسه کیږي.
خلک د بریښنایي حکومتولی د مختلفو ابزارو څخه د مختلفو هدفونو لپاره استفاده کوي. لکه د زده کړې لپاره، د تجارت او کاروبار لپاره، د امنیت او حفاضت لپاره، د معلوماتو د ترلاسه کولو لپاره، د دلتونو د عمومي ګټو د ترلاسه کولو لپاره، د وظیفي ترسره کولو او پیداکولو لپاره همدارنګه د دولتونو لپاره د شفافي رایي ورکوني او داسي نورو مواردو لپاره بریښنایي حکومتولي د وسایلو څخه استفاده کوي. خلک اوس دي ته اړ نه دي چي د یو کوچني کار لپاره دکاغذ پرانی سیستم مخته یوسي. ځکه چي د کارغذ پرانی یا بیروکراسۍ مخکینی سیستم د خلکو وخت مصرفوی، مشکلات یې پیداکول او دزیات فساد لامل کیدل، خو د ۱۹۹۰ څخه وروسته دولتونو په ډیري چټکی سره د بریښنایي حکومتولی په لوري ګام اینښی دي او د زیات هلو ځلو څخه وروسته اوس د بریښنایي حکومتولی د ابزارو څځه په استفاده اوس دولتي

(c) ketabton.com: The Digital Library

او شخصي خدمات ترسره کوي چې د پخوانيو سيستمونو په پرتله ډېر ارزښتمن او کاميابه دي. داسې نه چې اوس نوره هڅه نه

کوي په دې برخه کې ، بلکې د بريښنايي حکومتولی به برخه کې د لازياتو هلو ځلو لپاره کوښښ کوي چې نور هم د خلکو او ښاريانو همدارنګه دولتونو لپاره د خدماتو د آرايې په برخه کې اسانتياوې رامنځته کړي.

د څېړنې ستونزه

د زياتې بيروکراسۍ شتون او د خدماتو کمزورتيا او ځنډ په زياته کچه سره په اداراتو کې د خدماتو وړاندې کول يا ارايه کول سخت کړې دي، نو ومې غوښتل چې ځان ته معلومه کړم چې بريښنايي حکومتولي تر کومه حده د خدماتو د ارايې په برخه کې د بيروکراسۍ کمولو او د خدماتو د ارايې په برخه کې ځنډ له منځه وړي.

د څېړنې موخه

بريښنايې حکومتولی په اداراتو کې د خدماتو پرارايې باندې مثبتې آغيزې لري، او بريښنايې حکومتولې د خلکو په ژوند کې ډېرې آسانتياوې رامنځته کړې دي. د دې موضوع پر مټ د خدماتو په ارايه کې شفافيت رامنځته کيږي، د وخت سپما رامنځته کيږي، ښاريانو خدمات پر مناسب وخت باندې سرته رسيږي، د دولتونو او افرادو سره د اقتصادي سپما په ترسره کولو کې کمک کوي. خلکو ته د ژوند په مختلفو ډګرونو کې مختلفې اسانتياوې برابروي. د بريښنايي حکومتولی په واسطه د خدماتو آرايه په ښه ډول سره مخته ځي او د ښاريانو او مشتريانو رضايت ترلاسه کيږي.

څېړنيزه پوښتنه

بريښنايي حکومتولي د خدماتو پر ارايې باندې کوم تاثيرات لري او دا تاثيرات د بريښنايې حکومتولی په برخه کې څومره ګټور دې ؟

د څېړنې فرضيه

دا سې فکر کيږي چې د بريښنايې حکومتولی په کار اچول د ادارو د خدماتو په وړاندې کولو د فعاليتونو پر چټکتيا او موثريت او مثمريت باندې مثبت تاثير اچولی شي او تر زياته حده د فساد مخنيوی کيدلای شي.

د څېړنې اهميت

د دې موضوع په واسطه د بريښنايي حکومتولی تاثيرات په يوه اداره کې د خدماتو پر وړاندې کولو باندې معلوميږي او همدارنګه په دولتي ادارو کې د بريښنايي حکومتولی څخه د استفادې ګټې معلوميږي ، د بريښنايي حکومتولی لپاره د اداراتو ضرورتونه معلوميږي ، ترکومه حده ادارت عصری شوي دي او تر کومه حده پکښې د بريښنايي حکومتولی معيارونه پوره شوي دي.

د نوموړي موضوع په واسطه په ادارو کې د کړنو موثريت رامنځته کيږي ، د فساد مخنيوی کيږي او د خدماتو د چټکتيا باعث ګرځي.

د دې موضوع په واسطه زياته بيروکراسي له منځه ځي او د کارونو په اسانتيا کې مهم رول لوبوي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

دولتي عايداتو په راټولو کي زياته مرسته کوي او د دولت د پاليسيو په عملي کي زيات رغنده رول لري.
همدارنګه د دي موضوع په واسطه موږ کولای شو چي هغه ميتودونه يا لارې چاري معلومي کړو، چي په اوسنيو ادارو کې عملي شوي وي او هغه چي نه دي عملي شوي ، معلوم کړو.
په اداراتو کي د بريښنايي حکومتولی په وړاندي چي کوم خنډونه او موانع شته، معلوم کړو، او اوس مهال په اداراتو کي چي کوم عصري وسايلو يا ميتودونو څخه استفاده کيږي، معلوم کړو.
د نوموړي موضوع په واسطه کولای شو هغه ضرورتونه او اړتياوي مشخصي کړو چي د بريښنايي حکومتولی لپاره په ادارو کې د خدماتو د وړاندې کولو لپاره ورته ضرورت وي، او هغه چلينجونه چي د خدماتو په وړاندې کولو کي د بريښنايي حکومتولی مخه نيسي، راوباسو او هغه کړنې چي دولتي چارو د خنډ او ځنډ سره مخامخ کوي ، چي کومې حل لارې بريښنايي حکومتولې ورته لري، معلومې کړو.
داچي بريښنايې حکومتولې د زيات ارزښت څخه برخمنه ده، او اوس وخت کې زيات هيوادونه يا ټول هيوادونه ورڅخه استفاده کوې، نو ددې ارزښت پوهيدولو لپاره دا موضوع د زيات اهميت څخه برخمنه ده همدارنګه په دې موضوع کې د خدماتو پيژندل ، د خدمات ارايه او دا چې کوم موضوعات د بريښنايې حکومتولی د خدماتو پر ارايې باندې تاثير لري او د ادارو د خدماتو په کيفيت کې پرمختګ راولې، نو هغه موضوعات موږ ته معلوميږې.

د څيړني ميتودلوژي

په دې موضوع کي لکه څرنګه چي د بريښنايي حکومتولی تاثيرات په اداراتو کي د خدماتو پر وړاندې کولو باندې په نظر کې نيول شوې دې، نو دا چي دا موضوع کتابتوني ده چي پر اساس يې د مختلفو متنونو او کتابونو څخه استفاده شوې ، همدارنګه د مختلفو مقالو څخه چي په دې اړه وړاندې شوې دې، استفاده شوې ده او د مختلفو انټرنيټي ويبپاڼو څخه هم پکښې استفاده شوې ده.

تيرو ليکنو ته کتنه

1. **E_ Governance for Improved Public Service Delivery. Raifia Naz. 2009**

ميتود: په نوموړی څيړنه کی د څيرونکی له خوا د Random Sampling ميتود څخه کار اخيستل شوی دی چی ۱۰۰ کسانو څخه په پينځه ساحو کی د بريښنايی حکومتولی په واسطه د خدماتو د وړاندی کولو په اړه پوښتنې شوی وی. په نومړی مقاله کی بريښنايی حکومتولی اغيزی د خدماتو په ارايی باندی په دوو برخو ويشل شوی دی. اول - په خدماتو کی مثمريت : ۱- د اداری کړنو په اړه په صحی ډول سره ځواب ويل۲- پر وخت د معلوماتو رسول ۳- د غبرګون ځواب ويل ۴- ريښتنولې په خدماتو کې ۵- د خدماتو په ترسره کولو کې باور، او پوهه ۶- د رشوت د اندازې په کمولو کې د کمک او لاسته راوړنې ۷- د مصارفو د اندازې په کمولو کې تاثيراو رول درلودل ۸- په کړنو کې شفافيت ، ترڅو خلکو ته هر څه په ښه ډول واضح وي. دوهم- مؤثريت: ۱- د خدماتو په ترسره کولو کي د مصارفو کموالی ۲- دخدماتو په ترسره کولو کی دغوره لارو چارو څخه استفاده ۳- د زياتی بيروکراسی په لمنځه وړلو کی رول ترسو کارونه په پوره روڼتيا او لګ وخت سره د کاغذ پرانی څخه جلا ترسره شی .

2. **E_ Governance and Developing Countries . Michiel Backus. 2001**

ميتود: په دغه راپور کی چی موږ ته د بريښنايی حکومتولی په اړه معلومات راکوی چی د بريښنايی حکومتولی په تعريف سره شروع کوی . وروسته د بريښنايی حکومتولی ماډل او بيا دمختلفی مقالی او متنونو څخه استفاده کوی. د ټيکنالوژی نظريی ويل شوی دی او په دی برخه کی دوی د SWOT انااليزيس ترسره کړی ده د پرمختګ کوونکو هيوادونو او وروسته يی هغه ستيفونه ذکر کړی دی چی بريښنايی حکومتولی ته ورسيږی .

(c) ketabton.com: The Digital Library

بریښنایی حکومتولی دخدماتو پر وړاندی کولو باندی لاندی تاثیرات لری :۱ – دخدماتو موډل : خلک به ددولتی خدماتو څخه په ښه توګه اغیزمن کیږی او خدماتو ته لاس رسی اسانه کیږی . ۲ - د سامان الاتو او توکو ضرورت : خلک چی هر سه وغواړی ان که د شپی او یا د ورزی کولای شی چی ترلاسه یی کړی . هغه که خرسول ، رانیول ، معلومات غوښتل او یا نور وی . ۳- بشریی سرچینی : دکارکوونکو په عصری ډول روزل ، دخدماتو په ښه ډول ترسره کولو لپاره د کارکوونکو چمتو کول ،او د کارکوونکو په واسطه د انترنیت له لاری دخدماتو رسول ، ۴- امنیت : په بریښنایی حکومتولی کی په زیاته توګه د کمپیوتری سیستم څخه استفاده کیږی ، نو ځکه دامنیت په برخه کی زیاته ونډه لری او کولای شی هر ډول امنیتی حملی په ښه توګه مدیریت او مخه یی ونیسی – ۵- د معلوماتو اسانتیا : دولت ته دیره اسانه خبره ده چی وکولای شی په ښه توګه تر خلکو پوری معلومات ورسوی او هم کولای شی چی د خلکو څخه معلومات په هوسا توګه لاسته راوړی .

3. Electronic Governance (E_ Governance) the committee of Ministers of the council of Europe. 2005

میتود: لکه څرنګه چی په دی مقالی کی مختلف متونه دبریښنایی حکومتولی په واسطه د وزیرانو د کمیسیون په واسطه راخیستل شوی دی . نوځکه په دی څیرنه کی استفاده ترزیاته حده متونو څخه شوی ده . نو دا څیرنه یوه کتابتونی یعنی مختلفی مقالی په کښی را اخیستل شوی دی، چی د مقالی په اخیر کی ذکر شوی دی . بریښنایی حکومتولی په دولتونو کی د خدماتو په برخه کی باید لاندی لاسته راوړنی ولری : ۱- دعامه سکتور دخدماتو قوی کول (چی سهم لرونکو جوابګویه وی). ۲- په عامه خدماتو کی د کیفیت دښه والی څخه رضایت ترلاسه کول تر څو د عامه رضایت برخمن و اوسی . ۳- باید عامه صلاحیتونه او واک لرونکی د معلوماتواو خدماتو په ترسره کولو کی د بریښنایی حکومتولی او الاتو څخه استفاده وکړی . ۴- باید په بریښنایی حکومتولی کی د خدماتو او معلوماتو پروسه معلومه وی چی چیری ،څوک او څنګه یی ترسره کوی ،یعنی خلک په دی پوه وی چی د عامه خدماتو څخه استفاده اسانه شوی . ۵- د عامه بریښنایی خدماتو جوړښت او ترتیب باید داسی وی ، چی د خلکو غوښتونکی ضروریات یی پوره کړی وی . ۶- دبریښنایی حکومتولی په واسطه ترسره کیدونکی خدمات باید صحی ، منظم او په داسی بڼه وی چی عصری شکل ولری ، یعنی زاړه سیستمونه باید له منځه ولاړ شی او ځای یی نوی سیستمونه ونیسی . ۷- دبریښنایی حکومتولی په واسطه د خدماتو وړاندی کول باید دایمی او ډیره ساحه په بر کی ونیسی -. یعنی باید د یو خاص ، ځای او خلګو لپاره نه بلکی د زیاتو ساحو لپاره وړاندی کړل او ټول په مساویانه تو ګه باید ورڅخه برخمن شی

4. ضیاءالاسلام شیراني. په افغانستان کي بریښنایي حکومتولي. ۱۳۹۶

میتود: په دې څېړنه کې استفاده د زیاتو متنونو څخه شوې ده، ددې څېړنې میتود کتابتوني دی. او تر زیاته حده یې د بریښنایي حکومتولی تاثیرات پر خدماتو د مختلفو نورو مقالو څخه راخیستي دي. بریښنایي حکومتولي د خدماتو پر آرایي باندي لاندې تاثیرات لري: ۱- د وخت سپما: چي د ادارې او دولتي خدماتووړاندې کولو وخت سپما کوي. ۲- د روڼتیا تضمین : په ادارې چارو د شفافیت او کاغذ پرانی مخه نیسي. ۳- د دولتي مصارفو کموالی: کوم مصارف چي دولت پر کارکوونکو کوي ، زیات کارونه لږ خلک په لږ وخت کې ترسره کولای شي.۴- د بیروبار کموالی: په بریښنایي حکومتولی کې زیاتې چارې د انټرنیټ په واسطه ترسره کیږي، نو د زیات رفت آمد مخه نیسي. ۵- د فساد له منځه تګ: خلکو ته د دولت چارې په ښکاره ډول سره معلومیږی او خلک ورته لاسرسی په اسانی سره پیدا کوې، نو ځکه د زیات فساد مخه نیول کیږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوهم فصل

حکومتولي

حکومتولې نوې کلمه نه ده، بلکې دا کلمه د پیړیو پیړیو راهیسې په سیاسي مطالعاتو او د حکومتولی په مضمونو کې تر بحث او مطالعې لاندې نیول شوې ده، تاریخ په ګوته کوې چې د سترو تمدنونو پیل او جوړښت د حکومتولی سره تړلی دی. په لویدیځ کې د هر چا تر مخه پلاتو یا افلاتون (Plato-BC-424) د حکومتولی بحث ته لاره هواره کړه. هغه په خپل کتاب (The republic) کې د باچا د مسؤلیت او د باچاهی د بنې په اړه خبرې کړې دي.پلاتو وایي چې باچا باید تکړه فیلسوف وي، نوموړی باید په شفافه او هدفمنده توګه د هیواد چارې مخته یوسي. پلاتو د ټولنې نظم او ترتیب ته د باچا ځانګړې پاملرنه حتمي بولي. ددې کار لپاره باید ځانګړی قانون رامنځته کړي، قوانین باید په مؤثره توګه عملي شي، ترڅو له دې لارې په ټولنه کې ثبات، امن او ټیکاو رامنځته شي. د لویدیځ سیاسي جوړښت تر ډیره بریده د پلاتو د ذکر شوو اصولو او بنسټونو څخه د حکومتولی د رامنځته کولو لپاره کار اخیستی دی چې پیړی په پیړۍ یې خپل آغیزمن سیر طی کړی دی. د لویدیځې حکومتولی بنسټ ایښودونکې د پلاتو وروسته هابس ، جان لاک ، روسو او حتی د مارکس نظریې په کې تر سترګو کیږي.

دې مفکورینو وکولای شول چې د خپلو سیاسي او فلسفي بحثونو په نتیجه کې د حکومتولی اساسي اصولو ته لاره پیدا کړې او هغه څه رامنځته کړي چې د حکومتولی ځانګړې دنده پرې نن ورځ راڅرخي. یوه خبره چې په تاریخي لحاظ د پورته مفکرینو ترمنځ شریکه ده، هغه داچې ښه حکومتولی د ډلییز یا ټولنیز فعالیت پایله ده، نه دا چې په انفرادې توګه ترسره کیدونکې عمل یا فعالیت وګڼل شي. د حکومتولی جوړښت کوم چې یوې ټولنې، ملت یا دولت خپل کړی دی، هغه د هغه ټولنې د اړتیاو او ضرورت پر اساس ترسره شوی دی. کیدای شي حتی په یوه هیواد کې د حکومتولی جوړښت له یوه ولایت یا ټولنیز جوړښت څخه تر بل پورې توپیر ولري. د حکومتولی جوړښت په دا وروستیو کې مخ پر پراخیدو دی. په ځانګړې توګه د حکومتولی کوم سیستم چې اوس په نړۍ کې مروج دی، دا سیستم د کرنې او صنعتي پر مختګ پر اساساتو ولاړ دی. کوم چې د رنسانس د دورې څخه راپیل شوی دی. په حقیقت کې د حکومتولی د ا نوی سیستم د رنسانس د دورې د زراعت او صنعت د پرمختګونو په اساساتو ولاړ دی. کوم چې د اتلسمې پیړۍ په دویمې نیمایې کې تر سترګو شو، په ځانګړي توګه کله چې د انګلستان (چارلس۱۹۹۱) د نوې عصر د حکومتولی بنسټونه رامنځته کړل. له دې وخت څخه دمخه د تمدنونو برخه د حکومتولی د نظام په جوړښت کې د ارزښت وړ ده، خو تر ځانګړې مطالعې لاندې نه ده نیول شوې. د جغرافیایي خنډونو له امله په پخوا زمانه کې د یوې سیمې د حکومتولی جوړښت او ترکیب په بله جغرافیه کې د احساس وړ نه وو. خو نن، د حکومتونو ترمنځ د جغرافیایي خنډونو په لمنځه تګ، د حکومتولی جوړښتونه یو له بل سره تړلي دي[1].

د حکومتولی تعریفونه:

په ساده ژبه حکومتولې د پریکړې نیول په معنا ده، او یا دا چې د هغې پروسې څخه عبارت ده، چې نیول شوې پریکړې پرې عملي کیږي. ډیرو پوهانو حکومتولې په مختلفو لارو تعریف کړې ده.

د حکومتولی د تعریف په اړه د علماوو او ټولنو نظریې:

[1] نورعلي. څرګند. د سیمیزو حکومتونو اداره. دریم چاپ. صص.۴۸-۴۹

(c) ketabton.com: The Digital Library

الف: نړیوال بانک(۱۹۹۲)

حکومتولي د صلاحیت ، کنټرول ، مدیریت او د حکومت د واک او کنټرول د پلي کولو یا عملی کولو څخه عبارت ده.

اوسبورن او ګیبلر(۱۹۹۲)

حکومتولي د هغه پروسې څخه عبارت ده، چې موږ یې په ټولیزه توګه د ستونزو د حل لپاره استعمالوو او د خپلې ټولنې اړتیاوې پورې پوره کوو. نو ځکه حکومتولي یوازې د حکومت د کړنو څخه بحث نه کوي، د کومو په واسطه چې حکومت خدمات ترسره کوي. حکومتولي موږ ته د حکومت د هغو کړنو او تشویقونو په اړه هم بحث وړاندې کوې، د کومو له مخې چې حکومت د مدنې ټولنو برخه اخیستنه په حکومت کې او د خصوصي سکتور کارونه منظموي. دارنګه حکومتولی د دې دواړو سکتورونو د کړنو له ارزیابی او کنټرول څخه ، چې د حکومت په واسطه ترسره کیږي هم بحث کوي.

لانډلي میلز او سیرګیلدن (۱۹۹۲)

حکومتدارې یو پیچلی مفهوم دی، په کوم کې چې د دولت ساختماني جوړښت یا تشکیل، د پریکړې نیولو پروسه، د عملي کولو ظرفیت او دارنګه د خلکو او د حکومت د مامورینو ترمنځ اړیکې تر بحث لاندې نیول کیږي.

پادرینکا(۱۹۹۶)

وایي: (حکومتدارې د یو سیاسي جوړښت له دوامداره صلاحیت او د هغه له کړنو څخه بحث کوي، د کوم له مخې چې دا سیاسي جوړښت خپل قدرت یا صلاحیت عملي کوي).

فرانسیس فوکویاما(۲۰۱۳)

د حکومتداری تعریف داسې کوي: حکومتداري د حکومت د وړتیاوو څخه بحث کوي، چې له مخې یې قانوني لایحې جوړوي، او هغه عملي کوي. دارنګه خدمات عرضه کوي، پرته له دې، چې حکومت دیموکراتیک وي او که نه.

روټ (۱۹۹۱)

روټ د حکومتداری لپاره خپل یو ځانګړی تعریف لري: حکومتدارې عبارت د یوې ادارې د هغه چاپیریال څخه ده، چې په هغه کې خلک(ولس) له یو بل او له حکومتي ادارو سره خبرې اترې او راکړه ورکړه وکړې.[2]

یو تر ټولو اسانه تعریف د حکومتداری کیدای سې دا وې، چې حکومتداري د هغه سیستم څخه عبارت ده، چې له مخې یې قوانین، مسودې، پروسې،صلاحیتونه، معیارونه، حقوق، مسولیتونه، قدرت او د لیډرشیف (مشرتابه) اړیکې له خلکو او اړونده ادارو سره نښلوې یا مطالعه کوي. حکومتدارې کیدای سې، په مختلفو بڼو تربحث لاندې ونیول سې: خصوصي سکتور حکومتدارې، نړیواله حکومتدارې، ملي حکومتدارې او سیمیزه حکومتدارې.

---

[2] نورعلي. څرګند. د سیمیزو حکومتونو اداره. دریم چاپ.. صص.۴۸-۴۹

(c) ketabton.com: The Digital Library

لکه څرنګه چي حکومتداري د پریکړو نیول او د هغو د عملي کولو څخه عبارت ده، نو له دې امله د حکومتداری په مطالعه کې د ټولو هغو خواوو مطالعه لازمي ده، د پریکړې نیول په پروسه کې آغیز لرې او دارنګه په ټولو هغو جوړښتونو رسمي او یا غیر رسمي هم بحث کول لازمي دي، چي د پریکړې نیولو د عملي کولو په پروسه اغیز لري.

په حکومتداری کې آغیزمن فکتورونه:

په حکومتداری کې حکومت د پریکړې نیولو په پروسه کې یو برخه یا جز دی، د نورو برخو ګډونوال د حکومتداری د بنې یا اړوندې پریکړې سره توپیر لري، د مثال په ډول په کلیو او باندو کې د حکومت څخه پرته کیدای شي، د مځکو لوی مالکان(خانان)، مذهبي مشران، د بزګرانو اتحادیې، بزګران، انجوز ، تحقیقاتي اداري، بانکونه او سیاسي ګړی کیدای شي د آغیزمنو برخو په توګه یادي شي. په ښارې یا لویو ښآرونو کې حالت لا زیات پیچلی کیږي. په ملي کچه د پورته ذکر شویو جوړښتونو یا کردارونو څخه ورهاخوا، رسنی نړیوالي اداري یا کردارونه، مرستي ورکوونکي اداري او دارنګه ګڼ شمیر نور جوړښتنونه کیدای شي په نظر کې ونیول شي. چی کیدای شي د پریکړي نیولو په پروسه کې آغیز ولري یا د پریکړې په عملي کیدلو کې کردار ولوبوي. د حکومت یا نظامي جوړوښتونو یا کردارونو پرته دا نور ټول جوړښتونه کیداي شي د مدني ټولنې په اړانه کې مطالعه شي. په ځینو هیوادونو کې د مدني ټولنو څخه پرته منظم جرمي ګروپونه ډلي کیدای سي د پریکړي نیولو په پروسه کې آغیزمن کردار ولري، په ځانګړې توګه په لویو ښآرونو کې.

دارنګه رسمي دولتي جوړښتونه یا اداري دي، چي د پریکړې په عملي کولو کې نیغ په نیغه آغیز لري. په ملي کچه غیري رسمي د پریکړې نیولو جوړښتونه یا غیري رسمي سلاکاران یا مشاورین کیدای شي آغیزمن کردار ولوبوي، یا کیدای شي منظمي غیري قانوني ډلي، لکه د مځکو مافیا د پریکړي نیول پروسه تر آغیز لاندې راولي. پورته ذکر شوي پریکړې یا آغیزي د اداري فساد د موجودتیا بیلګې دي، چي په ګنو هیوادونو کې په ځانګړې توګه په افغانستان کې د حکومتداری په هره برخه کې ترسترګو کیږي.

ښه حکومتداري:

ښه حکومتداري د ټاکل شویو موخو په آغیزمنه او مثمره توګه ترلاسه کولو ته وایي، په ښه حکومتدارۍ کې د صلاحیتونو د استعمال مشروعیت موجود وي او د ښې حکومتداری له لارې د حکومت مشروعیت ورځ تر بلې غښتلی کیږي. څوګه چي حکومتداري د ژوند له هرې برخې سره اړخ لري، له دې امله د حکومتداری د ښه والي او بد والي د معلومولو لپاره وسایل یا لارې سختي دي، چي په ټولیزه توګه پرې حکم وشي. خو کله چي د حکومتداری په پایله کې لاندې لاسته راوړني یا فعالیتونه په سمه توګه ترسره شي، موږ ویلای شو، چي په ښه څکومتدارۍ رامنځته شوې ده.

1 - د هیواد ملي حیثیت ساتل
2 - د کورني امنیت ساتل او ټولنیز نظم ته لار هوارول
3 - د عامه خلکو د رفا او بهبود لپآره سیاسي، ټولنیزي او اقتصادي تګلارې جوړول
4 - پورته ذکر شوي یا جوړې شوې تګلارې عملي کول، د هیواد دننه ټولو خلکو ته په متوازنه یا مساوي توګه خدمات وړاندې کول.
5 - د حکومتداری د فعالیتونو د ترسره کولو لپاره د سرچینو برابرول.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښه حکومتدارۍ د شفافیت ، حساب کتاب او مشارکت د ارونو د احترام په معنا ده. ښه حکومتدارۍ دارنګه موثره او متوازنه وي. ښه حکومتدارۍ د قانون حاکمیت رامنځته کوي. ښه حکومتدارۍ د دې ضمانت کوي، چې سیاسي، ټولنیزي او اقتصادي پریکړې د خلکو په خوښه او د ټولنیز رضایت پر بنسټ نیول کیږي. او د پریکړې نیول په پروسه کې د ټولو خلکو ږغ ته احترام کیږي، په ځانګړې توګه د اسیب پذیرو، غیرب او د بغل ته شوو یا حاشیې د ښکیلو کسانو د غږ احترام لازمي بولې.

لومړی مبحث : د ښې حکومتداری اساسې پېښې[3]

1 - اقتصادي،
2 - سیاسي،
3 - اداري

لومړی مطلب : اقتصادي پېښې

اقتصادي حکومتدارۍ د هغو پریکړو د پروسو(تګلارو) په معنا ده، چې د هیواد په اقتصادي فعالیتونو آغیز لري او دارنګه ددې اقتصادي فعالیتونو اړیکه له نورو اقتصادي اړیکو او بنسټونو سره آغیزمنه کوي. دا حکومتدارۍ په ځانګړې توګه په متوازن پرمختګ، غربت او د ژوند کولو په معیار آغیز ښندې.

دوهم مطلب: سیاسي پېښې

سیاسي حکومتدارۍ عبارت د پریکړې نیولو د هغې پروسې څخه، چې په پایله کې یې پالیسی او تګلارې جوړیږي.

دریم مطلب اداري پېښې

اداري حکومتدارۍ د پالیسیو د عملي کیدا څخه عبارت ده.

نو ویلای شو، چې ښه حکومتدارۍ عبارت د هغه پروسو او تشکیلاتو څخه ده، چې سیاسي تګلارې ټاکي، او د ټولنې او اقتصاد ترمنځ اړیکې جوړوي.

د ښې حکومتدارۍ لپاره کلیدي ځانګړنې د سیاسي ارادې شتون او کارۍ ظرفیت وجود دی. سیاسي اراده د ښې حکومتدارۍ د فعالیتونو خپلول او په قصدي توګه د ښې حکومتدارۍ د ځانګړنو پاللو ته وایې. د کارۍ ظرفیتونو وجود هغه وخت رامنځته کیدای شي، چې مشرتابه یا لیډر شیف وکولای شي، چې سیاسي، بیوروکارتیک او نظامي جوړښتونه د ښې حکومتدارۍ په لورې منظم کړي. د حکومتدارۍ د ښه والي اندازه د هغې د کړنو یا فعالیتونو پر اساس ترسره کیږي. کله چې په دولت کې د ښې حکومتدارۍ لپاره سیاسي اراده شتون ونه لري، دولت نه شي کولای د هیواد په کچه د ښه حکومتداۍ رامنځته کړي، چې په وروسته پاته هیوادونو کې لکه بنګلدیش ، اندونیزیا او ګڼو نورو هیوادونو کې یې مثالونه تر سترګو کیږي. ښه حکومتدارۍ د ولسوالکۍ سره نیغ په نیغه اړیکه نه لري، بلکې د دې پرځای د حکومتدارۍ اړیکه د حکومت د فعالیتونو سره نیغ په نیغه ده، چې آیا حکومت کولای شي ټاکل شوي موخې په موثره توګه ترلاسه کړي او که نه؟ د ښې حکومتدارۍ مثال کولای شو د سنګاپور د هیواد د ورکړو، چیري نه یوازي سیاسي اراده د ښې حکومتدارۍ لپاره شتون لري، بلکې ددې ترڅنګ وړ ظرفیتونه د حکومت په کچه موجود دي، چې کولای شي په موثره او مثمره توګه عامه خدمات وړاندې

[3] نورعلي. څرګند. د سیمیزو حکومتونو اداره. دریم چاپ. کندهار. صص.۵۳-۵۶.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کړي او ټاکل شوي موخې د هیواد په ګټه حاصل کړي. د بدې حکومتدارۍ تعریف له همدې ځایه کولای شو وضعه کړو، کله چې په دولت کې د ښې حکومتدارۍ د رامنځته کولو لپاره سیاسي اراده موجوده نه وي او دارنګه اړین ظرفیتونه د ښې حکومتدارۍ د رامنځته کولو لپاره په کاره وانه چول شي، موږ کولای شو، چې ووایو، چې په نوموړي هیواد یا دولت کې بده حکومتدارۍ موجوده ده.

د بدې حکومتدارۍ شتون په هیوادونو کې د دولتونو د ماتیدا یا راپرځیدلو سبب کیدای شي. د سینګاپور د هیواد لومړي وزیر ګوچک ټونګ د سنګاپور د ښې حکومتدارۍ درې فکتورونه داسي په ګوته کړي دي: د حساب کتاب، شفافیت شتون، له اوږده مهاله ټولنیز مشارکت او بلاخره ټولنیز عدالت. په ښه حکومتداري کې پلانونه ، ستراتیژۍ او تګلارې د اوږدمهاله د پاره جوړیږي، نه داچې د لنډ مهاله لپاره د خلکو د خوشحاله کولو د پاره د لنډ مهاله پلانونو او تګلارو ته پاملرنه وشي.ددې لپاره چې دا کار ترسره شي، موږ د حکومت په سر کې د غښتلي لیډرشیف شتون ته اړتیا لرو، کوم چې باید روښانه لرلید یا ویژن ولري او روښانه او ښکاره راتلونکې ته سمه لار.

بریښنایي حکومتولي

په اوس مهال کې د کوم مهم فرست چې موږ ته د عصري عرتباطی او اطلاعاتي ټکنالوژۍ له کبله په لاس راغلی، هغه له دغې ټکنلوژۍ څخه په ښه حکومتولۍ کې کار اخیستل دي. د ټولنې د چارو په اداره کولو کې له همدې نوې ټکنالوژۍ څخه کار اخیستل د بریښنایي حکومت رامنځته کولو لامل ګرځي. موږ د ټکنالوژۍ په واسطه کولی شو، د دولتونو سیستم داسې جوړ کوړ چې ټولو ته په اسانه د لاسرسي وړ او ځواب ویونکی وي. د دولتونو لپاره د ښې حکومتولۍ یو اړخ هم بریښنایي حکومتولي د حکومتونو لپاره د مدیریت او د چارو د تنظیم هغه نوې تګلاره ده چې له نوې ټکنالوژۍ څخه په کار اخیستلو سره عملي کیږي. په اوسني عصر کې د مختلفو لاملونو له کبله دولتونه دې ته اړ شوي چې د ټولنې په اداره کولو کې له نویو لارو چارو کار واخلي. همدارنګه د ټولنې او خلکو هیلې هم له دولت څخه ورځ تر بلې تیازتیږي، دوی غواړي کارونه یې په دولتي ادارو کې پرته له ځنډه او په ښه توګه ترسره شي.

دوی نه غواړي په قطارونو کې د یوه لاسلیک په موخه ساعتونه ودریږي، دوی نه غواړي د یوه کوچني کار لپاره په ورځو وزغلي؛ نو ددې ټلو له پاره دولتونه اړ دي چې په خپله حکومتولي کې د نوي له نوې ټکنالوژۍ څخه کار واخلي او د هغې په مرسته د خپلو خلکو او ټولنې کارونه پرته له ځنډه په ښه توګه ترسره کړي. بریښنایي حکومتولي د دولتونو له لوري د هغو شرایطو برابرولو ته وایي چې له مخې یې دولتي اداري د اوونی اووه ورځي، شپه او ورځ د خپلو خلکو په چوپړ کې وي. بریښنایي حکومتولي دې ته وایي چې حکومتونه، دولتي امورو ته د خلکو او مختلفو ټولنو لپاره د ساده او آسانه لاسرسي په موخه له نوې ټکنالوژۍ څخه کار واخلي. [4]

بریښنایي حکومتولي د حکومتولۍ هغه اړخ دی چې پرته له کومې واسطې خلکو ته یو شان خدمتونه وړاندې کړي. بریښنایي حکومتولي له نوې ټکنالوژۍ څخه په کار اخیستلو سره خلکو ته د ښو خدماتو وړاندې کول او د دولت دننه بیا جوړوني ته وایي. بریښناني حکومت یوازې دا معنا نه ورکوي چې د هر مامور یا دولتي کارمند بر میز دې یو کمپیوتر ایښی وي، بلک بریښنایي حکومتولي موخي پالي، د دولتونو له لورې خلکو او ټولنې ته د امورو او چارو په ترسره کولو کې بنسټیز تغییرات غواړي. په یوه هیواد کې د نوې ټکنالوژۍ وده او د اطلاعاتو په برخه کې د خلکو او مختلفو ادارو د غووښتنو تغییر او زیاتوالی هغه څه دي چې دولتونه د بریښنایي حکومتولۍ لپاره اړ کوي. بریښنایي حکومتولي خلکو ته په لوړ کیفیت د خدمتونو وړاندې کولو کې ښه رول لزي او ډیرې آسانتاوې رامنځته ککوي. خلک کولی

[4] ضیاءالاسلام . شیراني . په افغانستان کې بریښنایي حکومتولي.صص ۱-۵.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شي یوازې په څو ساعتونو کې هغه څه ته لاس رسئ و مومي چې پخوا به یې په ورځ یا په اوونیو انتظار ورته کاوه.

د برېښنايي حکومتولی تاریخچه

د برېښنايي حکومتولی یا (e-Gov) کلمه په ۱۹۹۰ په آخیرو کې رامنځته شوه، مګر په دولتوني سازمانونو کې د کمپیوټر ټکنالوژۍ استعمال بیا د کمپیوټر د تاریخچې د شروع ته رسیږي. یو تاریخي اثار چې د کریمیر په ناخه شخص د IT استعمال په دولت کې تر نامه لاندې جوړ کړی وو په ۱۹۷۰ کلونو کې چې دغه اثر د معلوماتي ټکنالوژۍ استعمال په دولتي چارو کې څرګندوي. مګر اوسنی برېښنايي حکومتولي کلمه د دولت څخه دباندې استعمال باندې هم اطلاق کیږي او بحث کوي، لکه د ښاریانو ته د خدماتو وړاندې کول.

هغه پخوانۍ د برېښنايي حکومتولی کمپیوټري موضوعات لکه د آفیس استعمال او نور د اوسنیو څیړنو اړونده اوس نه دي، بلکې په اوس وخت کې د برېښنايي حکومتولی په اړه څیړنیز موضوغات یا داخل موضوعات لکه تصمیم نیونه، برېښنايي خدمات، دولتي او خصوصي خدماتي پروسې او نور داخل دي. لکه څرنګه چې د E-Commerce یا برېښنايي ډول سره تجارت رامنځته شو، همداشان برېښنايي حکومتولی هم د انټرنیټ په پرمختګ سره رامنځته او زیات استعمال شوه. خو برېښنايي حکومتولي یوازې په انټرنیټ پورې نه ده تړلي ، په اوس وخت کی د برېښنايي حکومت ولي په برخه نوي نوښتونه راغلي چې د برېښنايي حکومتولي په واسطه اوسني ترسره کیدونکي خدمات یوازې ماسیوا د انټرنیټ څخه هم ترسره کیدای شي، لکه، د ډاټابیس استعمال، برېښنايي تذکیرې اونور.. د برېښنايي حکومتولی د پرمختګ یا په کار اچولو لپاره په اوسني وخت کې زیات کنفراسونه او اثار وړاندې شوي دي، چې ترڅو د برېښنايي حکومتولی ته پرمختګ او خپل خدمات آسانه کړي. مثال لکه G8 telecities and the association of municipalities conference او همدارنګه مختلف جورنالونه لکه د برقي حکومت د څیړني نړیوال جورنال (IJEGR) ، د برېښنايي حکومت جورنال(EOG) .

مختلفی سروې ګاني یا څیړني د مختلفو نړیوالو څیړنیز مرکزونو او یا عالمانو په واسطه ترسره شوې دي، چې د برېښنايي حکومتولی تاثیرات د خدمات پر پرمختګ باندې وڅیړي. مختلف کتابونه او لیکچرونه د برېښنايي حکومتولی په اړه د مختلفو سازمانونو او انسټیټونو په واسطه ترسره شوي دي،

د برېښنايي حکومتولی جوړښت

د ترسره شوو مطالعاتو له مخې د برېښنايي حکومتولی په برخه کې د لاندې څلورو برخو اړیکې مهمي دي. دا څلور برخې د برېښنايي حکومتولی هغه مهمي څلور ستنې ګڼل کیږي چې ټولې هغه اړیکې په کې رانغښتل شوې، چې د برېښنايي حکومت روح بلل کیږي. دا څلور برخې موږ ته ښیې چې د برېښنايي حکومتولی له لارې کومې برخې له خلکو سره اړیکې رامنځته کوي.

د دولت او خلکو اړیکه: (Government to Citizen) یا (G2C)

په برېښنايي حکومتولی کې تر ټولو مهم او پراخ اړخ د دولت او خلکو ترمنځ متقابلې اړیکې دي. په دې برخه کې په الکترونیکي بڼه د خلکو څخه دولت اطلاعات ترلاسه کوي او بیرته په همدې طریقه خلکو ته د دولت له لوري خدمات وړاندې کیږي.

د دولتي ادارو خپل منځي اړیکي (Government to Government) یا (G2G)

په دې ډول تعامل او اړیکو کې هغه مختلفې اداری چې اطلاعاتو ته اړتیا لري کولی شي د نورو دولتي ادارو سره له شته اطلاعاتو څخه ګټه واخلي او خلکو ته په سرعت سره خدمات وړاندې کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دولتي ادارو او خصوصي سکټور اړيکې(Government to Business) يا (G2B)
د دولت او خصوصي سکتور ترمنځ اړيکه هغه اړيکه ده چې د برېښنايي حکومتولۍ په برخه کې يې نظر نورو ته ډير پرمختګ کړی دی. په دې برخه کې د ماليي ورکړه، د اطلاعاتو ترلاسه کول، د مختلفو تسهيلاتو وړاندې کول او د جواز ترلاسه کولو لارې چارې، ټول هغه څه دي چې د دولتي ادارو او خصوصي سکتور د تعامل په برخه کې د پام وړ بلل کيږي.

د دولت او دولتي کارکوونکو اړيکې(Government to Employees) يا (G2E)
د کارکوونکي ضخصي معلومات او د دوتلي ادارو او کارکوونکو ترمنځ نور د اړيتا وړ معلوماتو تبادهله په دې برخه کې راتلی شي.

برېښنايي حکومتولی ته اړتيا

دا چې د وخت په تيريدو سره د انسنانو په فکرونو کې تغير رامنځته کيږي ، نو همدا شان د انسانانو په غوښتونو کې هم د وخت په تيريدو سره تغير رامنځته کيږي او د ټولني او دولت څخه غواړي چې کارونه په ډيره ښه بڼه او جلا بڼه چې د خلکو لپاره پکښې اسانتيا رامنځته شوې وي، ترسره کړي. نو حکومتونه اړدي چي خلکو لپاره خپل خدمات نور هم په ښه بڼه ترسره کړي ، نو ځکه دوی د برېښنايي حکومتولی څخه استفاده کوي. چې برېښنايي حکومتولي خلکو ته ددې چانس ورکوي چې د دولتي او همدارنګه د شخصي خدماتو څخه اسانه او موثره توګه استفاده وکړي او خپل مشکلات په اسانی سره تر دولت پوري ورسوي. دا چې ولي بايد يو دولت برېښنايي حکومتولي په ځان کې راولي يا په خپل دولت کې برېښنايي حکومتولي عملي کړي او يا هم کار ترې واخلي په لاندې ډول به بحث باندې وکړو:

۲۴/۷ : د خدماتو موډل

سيستمونه بايد په نوې معيار سره برابر کړل شي، تر څو خلک په اونۍ کې اووه ورځې ، شپه او ورځ د دولتي خدماتو څخه ګټه واخلي. نو دولتونه اړدي چې د برېښنايي حکومتولي په واسطه خپل خدمات او معلومات خلکو ته په اوونۍ کې اووه ورځې د شپې او د ورځې وړاندې کړي، ترڅو خلک ورڅخه استفاده وکړي. خلک چې کوم څه غواړي بايد په هغه وخت په اسانۍ سره ورته اماده وي، يعني که چيري يو ضروري کار د شپې په مابينځ کې هم يو چاته پيښ شي ، نو دولت بايد خپل خدمات آماده ورته ولري او د نوي برېښنايي سيستمونو او حکومتولی په واسطه دولت کولای شي، چې خپل دارنګه خدمات خپلو ښاريانو ته وړاندې کړي. مثال د ټليفون پر ځای د ا-ميل يا همدارنګه د مسينجر کارول او بايد لاسرسی ورته پر وخت باندې وشي. همداشان د فکس او فوسټ پرځای بايد د نوې سيستمونو څخه استفاده وشي ترڅو خلک ارتباطات په ښه شکل يو د بل سره ولري.

بشري سرچيني[5]

پخوانی ډول سره د بشري سرچينو روزل او يا هم د بشري سرچينو څخه د پخوا په توګه کاريګر کار اخيستل د عصري نړۍ خواهش نه دی او بايد کارمندانو ته په نوې بڼه روزنه او د اوسنيو برېښنايي آلاتو لکه انټرنيټ ، کمپيوټر او نور هغه آلات چې په دولتي يا اداري سطحه د کارمندانو لپاره ضروري وي ورکول ترڅو کارمندان خدمات په نوي او انلاين بڼه ترسره کړي. کارمندان بايد د نوي سامان آلاتو څخه راضي و اوسي او د خپلي وظيفي په جريان کې د کار په وخت کې استراحتمند و اوسي، او هغه پخواني

---

[5] مايکل بکاس. برېښنايي حکومتولي او پرمختيايي هيوادونه.صص. ۷-۹.

(c) ketabton.com: The Digital Library

آلات او عادتونه چي ده به د وظيفي په جريان کې ترسره کول باید په نوي مواردو او وظيفوي کارونو او نورمونو باندي واوړي.

بشري قوه باید خلکو ته خدمات په ډیره ښه او نوي بڼه ترسره کړي ترڅو مشتریان هم په دولتي او هم په شخصي سکتور کې ورڅخه راضي و اوسي. خپل کارکوونکي باید IT په مهارتونو باندي سمبال او بریښنايي آلات ورپیژندل شوي وي. دولت باید د شخصي سکتور سره په مقایسه کې ښه کاري قوه ولري ترڅو وکولای شي د ننی انټرنيټی نړی غوښتنی او خواهشات ورپوره کړي.

امنیت

لکه څرنګه چي کمپیوټري سیستمونه د بهرني حملو په وړاندې حساس دي، دارنګه دولتونه هم خپلې دیرې کلیدي کړنې(معلومات، پروسې، تبادلې) د انټرنيټ پر مټ ترسره کوي، نو هغه هم د بهرنيو حملو په وړاندې ډیر حساس دي، او کیدلای شي چي د دوی معلومات په هوسا ډول سره هیک یا تر حملې لاندې راشي، چي دولت ته زیات تاوان او زیان رسولی شي، نو ددې لپاره ضروري ده چي دولت نوي ICT سره ځان بلد او د بریښنايي حکومتولی د نوي ابزارو او طریقو څخه ځان خبر او په ځان کې راولي. دا ساتنه د مختلفو ابزارو په وسیله تر سره کیدلای شي، لکه د ویروس ضد پروګرامونه، فایروال ګیټوې، د فاسورډ ټکنالوژي او نور امنیتي مواد چي کولای شي، دولتي معلومات حفظ کړي.

محرومیت

هغه معولومات چي دولت یې خلکو ته ورکوي، چي د خلکو او تجارتونو په باره کې دي، کوم چي اکثریت وخت د کمپیوټري سیستمونو په واسطه خپریږي(ځیني وخت پر ورقو باندې هم ترتیب شوي وي). مګر کله داسي هم پیښیږي چي ځیني معلومات عامو خلکو ته ورکول تاوان لري، خلکو ته ضرر رسوي، نو دولت هغه معلومات پټ ساتي. دولت باید د خلکو شخصي معلومات پټ وساتي، نو دغه معلومات باید هغه دلې چي د دولت څخه جلا کار کوي باید محرم شي، نو د معلوماتو د محرومیت لپاره مختلفو دولتونو مختلف قوانین وضعه کړي دي، نو ددې معلومات لپاره دا ضروري چي دولت بریښنايي حکومتولي په ځان کې راولي او ګټه ترې واخلي.

IT ځانګه

د بریښنايي حکومتولی په عملي کولو سره دولتونه اړدې چي د IT خدماتو څخه استفاده زیاته کړي، د IT د برخي پر مخ بیولو لپاره دولتونه اړ دي چي داسې سیستمونه په کار واچوي ، تر څو د IT پر مټ خپلې کړني ترسره کړي، سافټویرونه جوړ کړي، هارډویر نوي سیستمونه رامنځته کړي او نوي ساختمانونه رامنځته کړي.

د بریښنايي حکومتولی آغیزي

د بریښنايي حکومتولی ستراتیژیکي آغیزي او تاثیرات دا دي چي د ټولو ډلو لپاره که دولت دی، که خلک دي او که تجارتونه دي، غواړي حکومتداري ورته اسانه او تقویه کړي. د ICTs استعمال کولای شي چي دغه ټولې ډلې سره ونښلوي او ددوی کړنو ته پرمختګ ورکړي. د بریښنايي حکومتولی استعمال دا معنا لري، چي ښه حکومتداری ته وده او هڅونه کوي. ځکه د بریښنايي حکومتولی په واسطه موږ کولای شو چي ښه حکومتولي په اسانی سره راولو ، د بریښنايي حکومتولی آغیزه پر دولت او دولتي

(c) ketabton.com: The Digital Library

چارو باندې دغه ده ، ترڅو ښه حکومتولی ته لار پیدا کړي. ښه حکومتداري خو دا معنا چې د یو هیواد اقتصادي، اداري او سیاسي چارې په ښه ډول سره په ټولو برخو کې ملي او محلي سطحه ترسره شي. [6]

د بریښنایي حکومتولی سیاسي آغیزې

1 - خلک د دولت د کړنو څخه راضي وي
کومې کړنې چې دولت د بریښنایي حکومتولی پر مټ ترسره کوي، نو خلک ورته په اسانی سره لاسرسی پیدا کوي. کوم خدمات چې دولت خلکو ته د انټرنیټ او نورو بریښنایي وسایلو په مرسته وړاندې کوي ، تر هغه چې خلک یې په خپل لاس یا د کاغذ پرانی په واسطه ترسره کوي، ډیر جلا او توپیر لرونکي دي، د بریښنایي وسایلو په واسطه ترسره کیدونکي کړنې ډیرې اسانه، ژر او پروخت ترسره کیږي. نو ځکه ورڅخه خلک راضي وي.

2 - په سیاسي پروسو کې د خلکو ونډه:
د بریښنایي حکومتولی په واسطه دولت کولای شي چې په سیاسي پروسو کې خلک ژر داخل او خلکو ته د تصمیم نیونې برخه ورکړي او یا یې د سیاسي جریاناتو څخه په لنډ وخت کې خبر کړي.
مثال کله چې رفرنډوم کیږي، نو د بریښنایي وسایلو په مرسته کیدلای شي، چې په ډیره اسانی سره د زیاتو خلکو غوښتنې وغوښتل او وکتل شي.
3 - په رایه ورکونه کې د خلکو پراخ او سانه ګډون
کله چې رایه ورکوونه د بریښنایي حکومتولی د ابزارو په واسطه ترسره کیږي، نو په لږ وخت کې زیات شمیر کسان کولای شي، چې بې له کوم تکلیف څخه رایه اچونه وکړي او د خپلو رایو نتیجې په دیرې اسانی سره ووینې.

د بریښنایي حکومتولۍ اداري آغیزې

1 - اداري خدماتو اسانتیا: کوم اداري خدمات چې د ادارو او کارمندانو له خوا څخه و خپلو مشتریانو یا ګډونوالو ته وړاندې کیږي ، د پخواني سیستمونو په پرتله د بریښنایي حکومتولی په واسطه په ډیره اسانی سره کولی شي چې ترسره یې کړي، د پخوانی پیچلي او مغلق بیروکراتیکو کړنلارو پر ځای د نوو بریښنایي وسایلو په واسطه ترسره کیدونکي خدمات د مشترایانو او ښآریانو لپاره ډیرې اسانتیاوې برابرې کړي ترڅو خلک اداري مرحلي په ډیره اسانی سره پرته له ځنډه څخه خپل کار ترسره کړي. ډاټابیس سیسټم ، د بریښنایي تذکیرو ویش، د بریښنایي پاسپورټونو جوړول او نور هغه موضوعات دي چې اوس یې ښآریانو او عامه خلکو ته زیاتې اسانتیاوې برابرې کړي دي.
2 - د کارکوونکو رضایت د خپلو وظیفو څخه: کومې وظیفې چې په پخوانیو سیستمونو باندې ترسره کیدلې چې اوس په عصري نړۍ کې د بریښنایي حکومتولی بر مټ ترسره کیږي، د کارمندانو د رضایت سبب شوي دي، چې پخوا وختونو کې د کاغذ او پوست په واسطه یو خبر تلی او راتلی ، خو اوس د ای-میل ، سایټونو او نورو شبکو په مرسته ترسره کیږي چې کارمندانو د خپلې وظیفې څخه رضایت ښیي.
3 - د کارمندانو ترمنځ د همکارۍ د کچې زیاتولی: د بریښنایي حکومتولۍ د وسایلو په واسطه په ادارو کې کارمندان کولای شي، چې په اسانۍ سره یو د بل سره اړیکه ټینګه کړي، چې د مختلفو بریښنایي

---

[6] د اروپا کنسیل. بریښنایي حکومتولي.صص. ۸-۱۱

(c) ketabton.com: The Digital Library

الاتو لکه کمپیوټر، انټرنیټ، سایټونه، اپلیکیشنان لکه وټس آپ، ای- میل او نورو په واسطه. دوی د دې وسایلو پر مټ په ډیره اسانۍ او لږ وخت کې یو د بل سره اړیکه ټینګه وي، یو د بل معلوماتو څخه خبرېږي او یو د بل په کارونو کې مرسته او کمک کولای شي. نو ځکه د په یوه اداره کې د همکارانو ترمنځ په یوه اداره کې همکارۍ زیاته ترسترګو کیږي.

د بریښنایي حکومتولۍ اقتصادي آغیزې

1 - د مالیاتو په راټولولو کې اسانتیا:

په کومو لارو چې پرمخ وده هیوادونو کې مالیات راټولیږي ، ډیر داسي بریښي چې مشکلات او ستونزي پکښې کې وي، خو د نوی بریښنایي حکومتولۍ د ابزارو په واسطه دولتونه کولای شي مالیات پرته له کوم داخلي مشکل څخه په ډیره اسانۍ سره راټول کړي. د مالیاتو لپاره د ټولو مالیه ورکوونکو ثبت او راجستر، د ټولو لپاره د خاص ډاټابیس شتوالی، د بانکي اویزونو په مرسته سره د مالیاتو جمع کول هغه وسایل دي چې د دولت سره په اقتصادي برخه کې زیات کمک کوي.

2 - د بریښنایي حکومتولۍ په شتون کې د اقتصادی رکود کمزورتیا

دولتونه هغه وخت زیات د اقتصادي رکود سره مخ کیږي چې تر داخلي عایدو یې مصارف ډیر وي، نو د بریښنایي حکومتولۍ په مټ دولتونه کولای شي چې خپل ځان د اقتصادي رکود څخه وساتي.

3 - د سپما موجود والی

د بریښنایي حکومتولۍ په مرسته سره هرڅوک کولای شي، په خپلو مصارفو کې کموالی راولي، مثال که یو څوک د کتاب ویلو شوق لري، نو یو کتاب کیدای شي چې ۲۰۰ افغانۍ بیه ولري، اما هغه کتاب په PDF بڼه ده ته زیات اقتصادي تامیدلای شي، یا مثال یو څوک بهر ته د زده کړي لپاره ځي، نو ورڅخه زیات مصارف کیږي ، نو د بریښنایي حکومتولۍ د ابزارو په مټ کولای شي چې انلاین زده کړه وکړي چې زیاته مؤثره او مثمره ورته تمامیدای شي، یا دولت ددې پرځای چې څوک د ارزیابۍ لپاره یوې پروژې ته واستوي ، هغه پروژه د انټرنیټ پر مټ په انلاین بڼه ګوري. نو ځکه په داسې حالت کې د بریښنایي حکومتولۍ ابزار او توکي د سپما په برخه کې زیات اقتصادي تامیدلای شي.

د بریښنایي حکومتولۍ ټولنیزې آغیزې

بریښنایي حکومتولي خلک د اوسنیو معلوماتو څخه په ډیره ښه بڼه او ژر خبروي، د نړۍ په هر ګوټ چې خبر خپور شي خلک ورڅخه خبریږي.همدارنګه خلکو ته د دوی په شخصي ژوند کې زیاتې اسانتیاوې برابروي، خلک کولای شي چې په انلاین بڼه خپل معلومات شریک او د نورو د حال څخه ځان خبرکړي، بې له کوم محدودیت څخه زده کړې وکړي، په ډیره اسانه توګه سره رایه ورکړي، د خپل ځان او راتلونکې په اړه تصمیم ونیسي، په دولتي او ټولنیزو مسایلو او تصمیم نیونو کې په پراخه توګه ګډون وکړي. ځکه د بریښنایي حکومتولۍ په واسطه ترسره کیدونکې خدمات ډیر ساده ، اسانه ، شفاف، حساب درلودونکي، موثره او مثمره دي، ترڅو ورڅخه په مکمل توګه ښاریان ، تجاران او نور عامه وکړي استفاده وکړي. پورته هغه اغیزې وې چې په یوه سیمه د بریښنایي حکومتولۍ په راتګ سره یې بریښنایي حکومتولۍ پر یوه هیواد باندې لري. تر څو هغه هیواد ته پرمختګ ورکړی او په نوی ICT ټکنالوژۍ سمبال هیواد ورڅخه جوړ کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

څوک د بریښنايي حکومتولی څخه زيات اغيزمن کيږي

د بريښنايي حکومتولۍ څخه هغه څوک آغيزمن کيږي چي غواړي بريښنايي حکومتولی په ځان کې راولي، او غواړی د بريښنايي حکومتولي د ابزارو څخه په استفاده وکړي. خو هغه هيوادونه چي د بريښنايي حکومتولۍ څخه استفاده کوي يا يې په ځان کې بريښنايي حکومتولۍ راوستلي ده، نو چي څوک ورڅخه آغيزمن کيږي دا به په لاندې موضوع کې تربحث لاندې ونيسو. [7]

1. ښاريان
2. سياسي اشخاص
3. دولت
4. عامه اداري
5. خدمات
6. ديموکراسي.

ښاريان

چي په زياته توګه د بريښنايي حکومتولی څخه آغيزمن کيږي ، ځکه په بريښنايي حکومتولۍ کې زيات تينګار پر دې باندې شوی دی چی ښاريانو ته خدمات په ښه دول سره وړاندي شي هغه که د دولتي سکټور څخه وي او که د شخصي سکټور څخه وي. د ښاريانو لاسرسی و معلوماتو ته همدارنګه د ښاريانو لاسرسی د دولتي پروسو او تصميم نيونو ته هغه څه دي چي ښاريان د بريښنايي حکومتولۍ څخه آغيزمن شوي دي،يعني که بريښاني آلات نه وي، نو کيدالای شي چي ددې شيانو څخه محروم پاته شي.

سياسي اشخاص

دا هغه څوک چي په دولت کې پراخه توګه سره برخه اخلي او د دولت په لوړو پوستونو کې قرار لري او د رايې اچوني او نورو طريقو څخه د خلکو ملاتړ د ځان کوي. سياسی اشخاص خپل نظر د بريښنايي حکومتولۍ په واسطه د تلويزيون ټولنيزي ميډيا او نورو الاتو په مرسته تر خلکو او ښاريانو پوري رسوي. دوی کولای شي چي خپل نظر په ډيري اسانۍ سره تر ښاريانو او دولت پوري ورسوي. بريښنايي حکومتولي دغو اشخاصو ته په ډيره ښه ښه سره د سياسي موخو په ترسره کولو کې کمک کوي.

دولت

دولت د بريښنايي حکومتولۍ په مټ د خپلو ښاريانو رضايت له ځانه سره لري. خلکو ته خدمات د بريښنايي حکومتولۍ د ابزارو لکه انټرنيت، کمپيوټرونو ، ډاټابيسونو او نورو وسايلو پر مټ خپل خدمات خلکو ته وړاندي کوي. خلک اوس کولای شي چي دبرق بيل له تګ او تکليف څخه په اسانه او ارزانه توګه جمع کړي، اداري کارمندان کولای شي، خپل د وظيفي ځينی برخي په خپل د اوسيدو ځای کې په اسانۍ سره ترسره کړي، دولتونه د بريښنايي حکومتولۍ د شبکو WLAN او نورو له لاري په اسانۍ سره يو د بل سره تماس نيسي او خپلي سياسي موخي پالي. نو دولت د بريښنايي حکومتولۍ د خدماتو څخه په زياته اندازه استفاده کوي او د بريښنايي حکومتولۍ څخه په زياته توګه اغيزمن کيږي.

---

[7] ايرن. بريښنايي حکومتولي او بريښنايي حکومت.صص. ۱۳-۱۶.

(c) ketabton.com: The Digital Library

عامه اداري

هغه ځايونه دي چي په زياته توګه په ننۍ عصري نړۍ کې بريښنايي حکومتولۍ څخه استفاده کوي او خپلې اکثريت چارې د بريښنايي حکومتولۍ د ابزارو پر مټ ترسره کوي. عامه اداری خپل اداري خدمات د کمپيوټرونو ، انټرنيت ، شبکو او نيټورکونو او نورو ټولنيزو وسايلو په استعمال سره تر سره کوي. عامه اداري خلکو ته خدمات د شپه او ورځ په وړيا توګه د انټرنيټ پر مټ وړاندی کوي، اداری د خپلو همکارانو د همکارۍ ساتلو لپاره د بريښنايي حکومتولۍ د ابزاروڅخه استفاده کوي، ننې عصري کمپيوټري سيستمونه په عامه ادارو کې ترسره کيږي ، د عامه ادارو کارکوونکي خپل مياشتنی معاش د بانکي سيسټمونو له لارې په هرځای کې ترلاسه کوي. عامه اداري په زياته توګه د بريښنايي حکومتولۍ څخه آغيزمن کيږي. ځکه زيات بريښنايي ابزارو څخه چي کارونه ورته اسانه کوي، استفاده کوي.

خدمات

هغه څه دي چي د بريښنايي حکومتولۍ څخه زيات متأثره کيږي، ولي چي هر څوک په خپل کاروبار يا اداره کې کوښښ کوي چي خپل خدمات تر مشتريانو پوري په اسانه توګه سره ورسوي. نو بريښنايي حکومتولي ورته دا استانتياوي برابروي ترڅو خپل خدمات په ښه کيفيت سره شفاف، پروخت او په موثره او مثمره توګه سره ترسره کړي. د بريښنايي حکومتولۍ په واسطه ترسره کيدونکي خدمات لکه بريښنايي تذکيري، بريښنايي زده کړي، د ډاټابيس استعمال، د شبکو او انټرنيت استمال، انلاين پير اوپلور، او نور هغه خدمات دي چي د بريښنايي حکومتولۍ په واسطه اغيزمن کيږي.

ډيموکراسي

داچي د ډيموکراسۍ په تعريف کې موږ وايو چي د خلکو حکومت د خلکو له خوا پر خلکو باندي ، يعني چي دولت بايد د خلکو په خوښه او د خلکو څخه يې خپل مشروعيت او رضايت ترلاسه کړی وي. د اوسنيو بريښنايي وسايلو پر مټ خلک کولای شي د ميډيا له لارې په دولتي سيستمونو کی برخه واخلي، خپل اواز پورته کړي، د خپل حق لپاره په ټولنيزو او بريښنايي وسايلو کې دفاع وکړي او هغه چاته د خپلې خوښې سره سم رايه ورکړي چي دوی غواړي پوسټ ترلاسه کړي. د ډيموکراتيک حکومت زيات کارونه د بريښنايي حکومتولۍ په مت ترسره کيدای شي، سياسي انلاين کنفرانسونه دايرول، په تولنيزه ميډيا کې د خلکو څخه د نظر اخيستل، پر تلويزيوني شبکو باندې د دولتي پروسو څخه د خلکو خبرول هغه څه دې چي ډيموکراسي يې د بريښنايي حکومتولۍ څخه آغيزمنه کړي ده، ولي چي خلک ورڅخه په دې برخه کې هم زياته استفاده کوي.

پورته ياد شوي آغيزمن کيدونکي فکتورنه د بريښنايي حکومتولۍ څخه يو د بل سره نيږدي اړيکي هم لري چي موږ کولای شو په لاندي توګه ورڅخه يادونه وکړو.

1 - ښاريان او سياست مداران : هغه څوک دي چي يو د بل سره نيږدي اړيکي لري يو د بل بشپړ کوونکی دي، ښاريان رايه ورکوي او سياست مداران حکومت کوي.
2 - عامه اداره او ښآريان : د عامه ادارې ټول خدمات د خلکو لپاره وي ترڅو خلک ورڅخه په اغيزمن او راضي و اوسي.
3 - دولت ، خدمات او ښاريان: کوم خدمات چي د دولت په واسطه ترسره کيږي، د دولت د ساتني او برپايه کولو او همدارنګه ښاريانو ته د اسانتياوو برابرولو لپاره دي. [8]

---

[8] ايرن برمهارډ. بريښنايي حکومتولي او بريښنايي حکومت.صص. ۱۶-۲۱.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دریم فصل

د برېښنايي حکومتولی آغیزه د خدماتو پر ارایه

کټ مټ هماغسې چې معلوماتي او مخابراتي ټکنالوژي د تجارت د مدیریت او کنټرول پر څرنګوالي پراخه اغیز ښیندلی، په هماغه ډول حکومتولي هم په هره برخه کې ترې متاثره شوې. د برېښنايي حکومتولي (یا electronic government) اصطلاح په ټوله کې په حکومتولي کې راغلیو تحولاتو او په څه ډول چې دولتونه د کمپیوټر له بیلا بیلو اپلیکیشنونو استفاده کوي (یا ممکن استفاده ترې وکړي)، د لیدنې او ځیرنې یو طرز دی. په حکومتولي کې د معلوماتي ټکنالوژۍ استعمال په ځان کې د دولتي ارګانونو ترمنځ په داخلي اړیکو کې بدلونونه، تر عامو وګړو پورې د خدماتو رسولو په څرنګوالي کې بدلونونه او له یوه ارګان سره د عام ولس د تعامل په خاطر د نوو لارو چارو ایجادول، رانغاړي. په داخل کې دولتي ارګانونه هم تر ډېره پورې د شخصي شرکتونو په څېر د معلوماتو د مدیریت او له نورو سره د دې معلوماتو د شریکولو اړتیاوې لري، خو دولتي ارګانونه ممکن داسې معلوماتي سیستمونه وکاروي چې د پیچلو او ځانګړو مقرارتو تر چتر لاندې د فعالیت جوګه وي، فرق نه کوي که دغه مقررات د ارګان د مدیرانو لپاره وي او یا د نورو لپاره. بل خوا، د دولتونو د خپلواکۍ او مسؤلیت منلو معیارونه هم معمولاً د شخصي سازمانونو له معیارونو مختلف هم وي او د هغو په پرتله سخت هم وي. د برېښنايي حکومتولۍ لوی تمرکز پر دې دی چې د خپلو ارګانونو شتون ته په نړیوال جال باندې پراختیا ورکړي او دولتي وېبپاڼې لا مفیدې کړي، چې په دې پاڼو کې د مقرراتو یا د نورو پیچلو معلوماتو لنډیزونه، د انلاین همکارۍ زمینه مساعدول، د مالیې یا نورو برېښنايي تادیو اجازه ورکول او د Social Security یا Medicare په څېر پوستغالو د استعمالولو په خاطر د خلکو لاسنیوی راتلی شي.

هلته چې مراجیعن باید په فزیکي ډول دفتر ته سر ورښکاره کړي، کمپیوټري سیستم کولی شي چې د هغوی لپاره د لیدنو وخت نیول اسانه او په دې ډول په لیکه کې د انتظار وخت یې کم کړي (چې اوسمهال د موټرونو ګڼ دولتي ارګانونه دغه اسانتیاوې لري.) یو ځل چې یو خدمت وړاندې شي، له هغه وروسته باید پرمختګ وکړي، نو یوې خواته که یو شمیر خدمات (مثلاً د مالیاتو برېښنايي تادیه) د خپلې اسانتیا له کبله پرمختګ کولی شي، بل خوا یو شمیر خدمات بیا ډېر زیات ګونګ وي او یا ممکن د ټولنې یوازې یوې کمکۍ برخې ته ګټه ورسوي.

د بریښنايي حکومتولی په واسطه تر سره کیدونکې خدمات باید ډیر مؤثره او پر وخت وي ترڅو وکولای شي د ننی وخت غوښتنو ته ځواب ووایي ، همدارنګه د بریښنايي حکومتولی په واسطه ترسره کیدونکي خدمات باید ډیر مډرن او عصري وي، ترڅو خلک د نوې لارو چارو سره بلد شي او خپل کارونه په اسانه توګه ترسره کړي. ولې چې بریښنايي حکومتولي خلکو ته مؤثره توګه او هم په مثمره توګه خدمات وړاندې کوي او خلکو ته دا اسانتیا ورکوي، چې خپلي ورځنیو چارو پریښودلو ته ضرورت نشته ، اوس تاسي کولای شې، چې د بریښنايي وسایلو پر مټ په هوساتوګه خپل ورځني مشکلات حل کړئ، ځکه چې دا کار کیدلای شي، چې د خلکو لپاره ډیر مفید ولې چې زیاته بیروکراسي، او کاغذپراني د رش او وخت د اخیستلو باعث ګرځي، خو بریښنايي حکومتولي دا شیان د ځان سره نه لري. کوم خدمات چې د بریښنايي حکومتولی په واسطه ترسره کیږي، پر وخت او بې له ځنډه او تکلیف څخه خلک ورڅخه آغیزمن کیږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د برېښنايي حکومتولي تطبيق

د پيچلو معلوماتي سيستمونو او اوسنيو ډاينامیکو ويب پاڼو د سمبالښت په خاطر په اړينو مهارتونو د سمبال کارمندانو لاسته راتلل اسانه خبره نه ده. د دولتي ګمارنو پروسه تر ډېره بريده بې نظمه او بدليدونکو ضرورتونو ته د غبرګون لپاره ډېره سسته وي او اکثره وختونه حکومتونه له شخصي سکتور سره په سيالۍ کې لاس و ګرېوان وي، ځکه چې شخصي سکتور لوړو استعدادونو ته ښايسته لوړ معاشونه ورکولی شي[9].

په زياترو قضيو کې د جامع برېښنايي حکومتولي تطبيق د دې غوښتنه کوي چې د يوه ارګان پر اهدافو او لومړيتوبونو بيا کتنه وشي. په دې سربيره، د انټرنټي کلچر او بيوروکراسيو ترمنځ هم يو کشمکش روان دی، ځکه انټرنټي کلچر پر دې ځرخي چې معلومات تر دوديزو پولو هاخوا ته انتقال ومومي او بيوروکراسۍ بيا دا تمايل لري چې معلومات تر خپل ځان پورې محدود او په مرکزي بڼه کنټرول کړي. په دې ټولو خبرو سربيره هم، ان بې له دې چې د ارګانونو د چلښت په څرنګوالي کې بنسټي بدلون راشي، د يوه مرکزي پورټل په توسط عام ولس ته د معلوماتو رسولو په برخه کې هم پام وړ پرمختګ شوی ، چې دغه پورټل اوس USA.gov او پخوا FirstGov نوميده.

ټولنيز او سياسي اثرات

د هارټ ټيټر يوې څېړنې ومونده چې د څېړنې ګډونوالو د برېښنايي حکومتولي تر ټولو لويه فايده دا ګڼله چې د حکومت مسؤليت-منىنه ورسره زياتېږي؛ دوهمه ګټه يې معلوماتو ته پراخه لاسرسی وښوده؛ او شايد هيښوونکي به نه وي چې اسانتيا يې دريمه ګټه وه.

د برېښنايي حکومتولۍ د غورځنګونو يو انتقاد دا دی چې په دې ډول حکومتولي کې د مرکزي همغږۍ او هم آهنګۍ نشت ليدل کيږي او دغه ډول حکومتولي ممکن په داسي ډول تطبيق شي چې دا پکې په پام کې نه وي نيول شوي چې يو ارګان دې ته هم ضرورت لري چې له ټولو ښاريانو سره يو شان، باثباته او بې پرې چلند وکړي. مثلاً، که يو ارګان خپلې سرچينې د خپلې ويبپاڼې په جوړولو مصرف کړي، نو هغه خلک چې انلاين نړۍ ته لاسرسی نه لري، ممکن ګومان وکړي چې د «دوهمي طبقې» خدمتونه ور رسېږي. په تېره بيا د بدمرغۍ ځای دا دی چې له انټرنټ سره ناټرلي وګړي اکثره په داسي بې وزله او منزوي ټولنو کې ژوند کوي چې دولتي خدماتو ته تر ټولو زيات اړمن وي.

خدمات

خدمات هغه پيژندل شوي کړني دي، چې د مشتريانو دضروریاتو د پوره کولو لپاره وړاندي کيږي، (Stanton) ، يا خدمات هغه کړني، ګټي يا رضايت دی چې د توليد د عرضي لپاره ترسره کيږي، يا هغه کړني دي چې د توليد د ليلام سره ارتباط ولري. (Marketing Association). دا چې خلک په خپل ژوند کي مختلف کارونه ترسره کوي، نو په غير مستقيم ډول سره دی د يو چا لپاره خدمت ترسره کوي، که څه هم کيدای شي ددي لپاره ده ته د ګټي مناسبه اندازه رسيږي او يا هم معاش اخلي ، خو دا کار په مستقيم او يا غير مستقيم ډول سره خدمت بلل کيږي ، خو خدمات د ځانګړتياوو پر اساس همدارنګه د وړاندي کوونکو پر اساس ، همدارنګه د کمپنيو پر اساس ، همدارنګه د سکتورونو پر اساس په مختلفو ډولونو ويشل شوي دي، چې موږ به دلته د ځينو څخه يادونه وکړو.

---

[9] ضياءالاسلام .شيراني. په افغانستان کي بريښنايي حکومتولي. صص.۴-۷

(c) ketabton.com: The Digital Library

د خدماتو ډولونه

خدمات په خپل ځان کې زيات ډولونه لري ، خو موږ به دلته د ځينو پر اساس باندې د خدماتو ډولونه ذکر کړو، چې خدمات په عمومي ډول سره د وړاندې کوونکی سکتور پر اساس په دوه ډوله دي، عامه خدمات او شخصي خدمات ،

عامه خدمات

عامه خدمات هغه خدمات دي چې د دولت له خوا څخه د عامه ډومين يا خلکو لپاره چې تر څو عامه ګټې په کښي وساتل شي. عامه خدمات د دولت پاليسياني او پروګرامونه دي چې په عمل کې و آلاتو او کړنو ته اوښتي دي او د دولت د مختلفو برخو په واسطه ترسره کيږي، چې د ښاريانو د استفادې وړ وګرځي. دا بايد مهمه برخه ونيول شي چې دلته د عامه خدماتو او د خدماتو د وړاندې کولو ترمنځ نږدې اړيکه موجوده ده. يا په بله خبره سره، عامه پاليسي د غوښتني وړ ده او عامه خدمات د خدماتو د وړاندې کولو هدف دي، يعني دا دغه معنا لري چې عامه خدمات وړاندې کول بايد د عامه خلکو او افرادو غوښتني او توقعات په نظر کې ونيول شي. د دغه فعاليتونو نتيجه د دولت د ماشينرې په اوسطه د عامه خدماتو وړاندې کول دي، تر څو دا خدمات د عامه خلکو او افرادو د هوساينې او امنيت لپاره استعمال شي، چې دا کار د خدماتو د رسولو په آلاتو سره کيدلای شي. عامه سکتور: هغه سکتور دی چې د دولت له خوا څخه اداره کيږي او خلکو ته عامه خدمات وړاندې کوي، چې په رآس کې يې دولت قرار لري.

کوم خدمات او کړني چې د عامه سکتور له خوا څخه خلکو يا ټولني او ملت ته وړاندې کيږي عامه خدمات دي او خلکو ته په زياته توګه په وړيا بڼه دي، خو ځيني وخت کيدلای شي چې يو اندازه قيمت ولري، کله چې په يوه سيمه يا هيواد کې عامه سکتور فعاله وي، نو د دولت خدمات هم په ښه بڼه تر ښاريانو پورې سيږي او که چيرې د دولت عامه سکتور د نادرۍ سره مخ وي، نو زيات عامه خدمات به د کمزورۍ سره مخامخ کيږي.

دا هغه کړنو ته ويل کيږي چې د خاصو سکتورونو په واسطه د عامه رفاء لپاره د دولت له خوا يا نورو سکتورونو له خوا څخه وړاندې کيږي. عامه خدمات د خلکو او ټولني د هوساينې او نيکمرغۍ لپاره ترسره کيږي ترڅ، د خلکو لپاره د روغتيا چارو پرمخ بيول کې اسانتيا رامنځته شي. دولتونه اړ دي چې د عامه خدماتو په ترسره کې کولو کې زيات پرمختګ راولي، تر څو د خلکو اوسنيو غوښتنو ته ځواب ويونکي وي. ځکه کله چې عامه خدمات خلکو ته په ښه ډول سره وړاندې کيږي نو دولت د خلکو په وړاندې خپل مسووليت او مشروعيت ترسره کوي.

شخصي خدمات

هغه خدمات دي چې د شخصي افرادو له خوا څخه د قيمت يا کوم بل هدف لپاره وړاندې کيږي. يا شخصي خدمات هغه خدمات دي چې د شخصي تصديو له خوا څخه د دولت په اجازه سره ترسره کيږي، چې هدف يې د خدماتو ترسره کول د خاص قيمت پر اساس باندې. شخصي خدمات هغه خدمات دي چې د دولت د پاليسيو او قواعدو مطابق د شخصي افرادو په واسطه وړاندې کيږي، چې د د دولت لپاره يو اندازه ګټه او لاسته راوړنه هم لري، خو داسې خدمات هم شته چې د دولتي سکتور او شخصي سکتور يې په ګډه ترسره کوي، لکه ځيني قراردادونه چې دولت يې مصارف په غاړه اخلي او کار وربادني شخصي کمپنۍ يا اجوګاني کوي. او د زياتو خلکو لپاره د اسانتيا باعث کيږي ، ولي ځيني داسې خدمات هم شته چې د دولت له خوا د خلکو د هوساينې لپاره ترسره کيږي خو يوه اندازه قيمت لري، لکه پارکينګونه، د ښاروالیو اکثريت خدمات او نور، ځيني بيا داسې دولتي خدمات سته چې د خلکو څخه هيڅ

(c) ketabton.com: The Digital Library

قيمت هم نه غواړي يعني بيله عوض څخه يې دولت وړاندي کوي، لکه اکثيريت دولتي ساختماني پروژې چې يو پل يا بل څه جوړوي او دهغه لپاره هيڅ قيمت هم نه غواړي.

همدارنګه خدمات د ترسره کوونکي پر اساس هم په دوه ډوله دي، د مسلک اړونده خدمات او غيري مسلکي اړونده خدمات

الف- د مسلک اړونده خدمات

دا خدمات مسلکي خدمات دي چې د هغه افرادو له خوا څخه تر سره کيږي چې مسلکي وي، يعني دغه خدمات چې وړاندي يو مسلک ته اړتيا لري، ولي چې څوک دغه خدمت تر سره کوي بايد د هغه اړونده خدمت مسلک هم ولري، چې دا خدمات تجارت مارکيټ، انفرادي، او همدارنګه په زياته بڼه ترسره کيږي، دا خدمات د غيري مسلکي افرادو له خوا څخه نه شي ترسره کيدالای. دغه خدماتو ته مشورتي او مشکل حل کوونکي خدمات هم ويل کيږي ولي چې يو څوک يو خدمت ترسره کوي ، خو دی خپله د هغه خدمت په ترسره کولو باندي نه پوهيږي ، نو په دغه سي حالت کي مشکل رامنځته کوي، اوس که چيري مسلکي شخص يي وړاندي کول نو بيا دا خدمات ډير د ګټي اخيستني وړ ګرځيدلای شي، همدانګه دا خدمات د مشوري پر اساس هم ترسره کيدلای شي، ځکه چې د هغه چا د تجربو او مشورو څخه استفاده کيږي چې په دې برخه کي مسلکي وي. دغه خدمات د خاصو پيژندل شوو اشخاصو په واسطه وړاندي کيږي، ځکه چې د داسي خلکو څخه مشتريان ښه راضي وي او کړني په ښه بڼه ترسره کوي، داسي به ډير لږ پيښيږي چې مسلکي خدمات دي د بې مسلکه خلکو په واسطه ترسره کيږي، مسلکي خدماتو ترسره کوونکي افراد خپلواک وي او د بل چا ملاتړ يا لارښووني ته زيات ضرورت نه لري، او نه د زيات کنټرول او ارزيابی وړ وي، ځکه چې دوی په دې برخه کي مسلکي او تجربي خاوند وي، نو ځکه زياتي ارزيابي او کنټرول ته ضرورت نه لري، دوی خپل خدمات په لاندي ډول ترسره کوي،

- د خپل مسلک په خاصيت باندي ځان پوه کوي
- د رقابت ضروريات يا مشکلات کموي
- پر خپل مسلک باندي کنټرول لري
- د يو بل سره د خپل مسلک په اړه ښه راشه درشه او تعامل لري. مسلکي خدمات چې د مسلکي افرادو په واسطه ترسره کيږي په لاندي ډول سره دي، ۱- مالي خدمات ۲- اعلانات ۳- تجارتي او مديريتي لارښووني ۴- انجينري خدمات ۵- بنايي او معماري خدمات ۶- داخلي ساختماني او نور ډيزاينونه، ۷- حقوقي او طبي خدمات ۸- او نور هغه خدمات چې د خاص مسلک پر اساس يې يوازي مسلکي خلک په ښه بڼه ترسره کولای شي.

ب- غيري مسلکي اړونده خدمات

دغه خدماتو مصرفي يا غيري توليدي خدمات هم ويل کيږي، دا خدمات په مکمل ډول سره يوازي په تجربه او توانايې سره ترسره کيږي معنا هيڅ مسلک او وړتيا ته ضرورت نه لري، دا خدمات هم کيدالای شي چې تجارتي او يا نور غيري تجارتي خدمات و اوسي، خو په دې خدماتو کي هيڅ تجربي ته ضرورت نشته او کيدلای شي، چې د افرادو په واسطه بې له زده کړي او تجربې څخه هم اجرا شي، ځکه چې په دې اکثريت ساده خدمات شامليږي. په دې خدمات کي زيات مصرف په مشر باندي راځي او کاريګر د خدمت په ترسره کولو کي يوازي د اوږي ستړيا لري، نور هيڅ مصرف پري نه راځي او زيات وخت د مشر تر ارزيابي او کنټرول لاندي وي، همدارنګه اکثريت وخت يې وظيفه هم نه وي معلومه او د مشر او مدير د لارښوونو مطابق خپل کار ترسره کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ددي خدماتو ترسره کوونکي اشخاص اکثريت بي سواده او يا هم بي مسلکه خلک وي، او که چيري سواداره هم خو بيا هم دا کارونه کولای شي، ولي چي دا کارونه يوازي توانايي ته ضرورت لري ، نه مسلک او پوهي ته. د دي خدماتو مثالونه کيدلای شي چي موږ په لاندي ډول ورکړو. ۱- د دفتر ضروري شيانو اماده کول، په کورونو، دفترونو او نورو ځايونو کي د پاکولو او صفايي خدمات، ۳- د رخصتي صفر کوونکي کمپنۍ خدمات، ۴- د غذا رسولو او راوړلو خدمات، ۵- ساعتيري کمپنياني، ۶- چوکيداري او پيره دارۍ خدمات ۷- او نور هغه خدمات چي هيڅ مسلک ته اړتيا نه لري او هر څوک چي توانايي ولري، کولای شي چي ترسره يې کړي.

د خدماتي کمپنيو مثالونه چي کومي کمپنۍ په کومه برخه کي خدمات ترسره کوي، کولای شو چي په لاندي ډول يې ذکر کړو، ۱- صحت اړونده (هسپتال، دواخاني، پروتيز، د دواو شرکتونه او نورر.) ۲- مسلکي خدمات (محاسبوي مرکزونه، قانوني او حقوقي اداره، معماري يا بنايي کمپنۍ اونورر) ۳- مالي خدمات (بانکداري، د پانګه اچوني مشورتي اداري، بيمه او نور) ۴- ميلمه پالني خدمات (ريستورانټ، هوټل، بستري او ډوډۍ خدمات، سفري يا سياحي خدمات، لوبي او نور) ۵- سفر خدمات(هوايي شرکتونه، د سفر نماينده ګۍ، پارکونه او نور) ۶- نور خدمات(سلماني، پټرول پمپونه، د چمنونو ايښودل، مشورتي خدمات، کلبونه، ډيزاني او نمايشي او نور).

ارايه:

په تجارب او اداري اولاح کي آرايه هغه کاري جوړښت يا کړنه ده چي د مشتري او وړاندي کوونکي ترمنځ رامنځته کيږي .دا په حقيقت کي د دوو ډلو ترمنځ متقابل عمل دی، چي د وخت په جريان کې چي کوم چي وړاندي کوونکی يا Provider يو خدمت وړاندي کوي او تر لاسه کوونکي يې رانيسي او يا هم ورڅخه آغيزمن کيږي .دا په حقيقت کي هغه څه دي چي د کمپنۍ له خوا څخه و ترلاسه کوونکي ته وړاندې کيږي، چې هغه يې په خپله نه شي ترسره کولای يا هم په خپله نه شي جوړولای .خو دا چي خدمات يا هم توليدا ت د يوې کمپنۍ له خوا څخه وړاندې کيږي ، نو دا هم د هغه کمپنۍ په پاليسيو اومعيارونو پو رې اړه چي څرنګه ارايه ترسره کړې .دا ضروري ده چي موږ ددې په هکله معلومات تر لاسه کړو چي کمپنۍ او يا هم په لويه سطحه سره دولت خدمات په کوم ډول ارايه کوي. ځيني وخت د خدماتو ارايې لپاره معلومه اندازه ماليه اخيستل کيږي، اکثره خدمات خلکو ته په وړيا ډول سره ارايه کيږي[10]. Indeed.com. 2021

ارايه څه ته وايي؟

*مشتريانو ته يا د ی وی اداري داخلي پيرودونکو ته د خدماتو چمتو کولو پروسه ده ،چي پکښي دخدماتو ډيزاين،پراختيا،ځای پر ځای کول،او عملي کول شامل دي.

John spacey.Simplicable.com

دخدماتو ارايه

*د خدماتو د ډيزاين يوه پروسه ده چي د چمتو کوونکي لخوا مشتريانو ته و ړاندي کيږي.

*د نفوذ درلودلو او ملکرتيا تکلاره ده.

*خلکو ته خدمات په موثره او موثمره ت وګه تر سره کول عبارت د خدماتو د ارايی څخه دی.

[10] . What is deliver. 2021 { http://www.indeed.com}

(c) ketabton.com: The Digital Library

*دا هغه طریقه ده چي یو شرکت کارونکو ته د ICT خدماتو ته لاسرسی چمتو کوي.چي غ وښتنلیکونه،د معلوماتو ذخیره کول او نوري سوداګریزي سرچیني پکښي شاملي دي. IGI Global دخدماتو ارایهن

دولت د عامه خدماتو په پراخ لړۍ کي له عدالت او امنیت څخه نیولي تر فردي وګړو او خصووی شرکتونو پوري ټولو ته د خدماتو په و ړاندي کولو کي مهم رول لري .د دودیزو عامه خدماتو سربیره لکه ښوونه او روزنه ،اداري خدمات هم شتون لري لکه جوازونه اخستل او نور...کوم چي داداري اجراتو او مقرراتو تابع دي.

ښه د خدماتو ارایه لپاره لاندي نقاط مهم دین

۱ن حکومت د اتباعو پر بنسټ اداري ته د ودي ورکولو ا ړتیا درع کوي.

۲ن ښه اداره د پالیسی یو هدت دی تر څو د عامه خدماتو کیفیت ت مین کړی.

۳ن SIGMA د هیوادونو سره مرسته کوي تر څو دد وی د خدماتو و ړاندي کولو ک ړنلاري ته وده ورک ړي.

۴ن د مقرراتو د پراختیا ،بیا کتني او پلي کولو ملاتړ کول.

۵ن د تشخیصی وسیلو چمتو کول تر څو په ارزونه او بیا ډیزاین کي مرسته وک ړي.

د خدماتو آرایه

د هغه وخت څخه چي مدني او ملکي ټولني جوړي شوي دي او خلک په دولت او ټولني کي داخلي شوي دي، نو خلکو د دولت سره د یو ټولنیز تړون پر اساس موافقه کړي ده، نو په دغه وخت کي د خدماتو د وړاندي کولو موضوع مهمه کیږي ، دولت خلکو ته مالیات او د ځانونو واک ورکوي او د دوی قانون پر ځان مني، نو ددي په بدل کي دولت خلک او ټولني ته د ځاني او مالي خطرونو څخه د ساتني مسوولیت ترسره کوي، نو په دې اساس دولت پر ځان باندي ډیر غټ مسولیتونه مني چي باید په موثره او مثمره توګه یې ترسره کړي. چي دغه غتي دندي ته واقعیت ورکړي ، نو عامه خدمات په دې ځای کي د دولت د ماشینري په حیث څرګندیږي.

عامه خدمات د دولت او ښاریانو ترمنځ یو پل جوړ کړی دی(چي د خلکو عمومي غوښتنو ته ځواب ووایي.) یا په بله اصطلاح عامه خدمات د پالیسیو او پروګرامونو د جوړولو او عملي کولو یو مسوولیت په غاړه وړي، ددي هدف لپاره چي د عامه رفاء خدمات ترسره کړي تر څو د عمومي ملکیانو د ژوند معیارونه لوړ کړي. عامه خدمات د دولت له خوا د خدماتو په وړاندي کولو کي د داخلیدو احساس ته پرمختګ ورکوي کوم چي دولت ته یې ګټه نه رسیږي. نو ددي لپاره چي عامه خلک راضي و اوسي د عامه پالیسیو د عملي کولو څخه ، نو د قوانینو قوي کول او د عامه رفاء بهبود د عامه خدماتو مؤثریت ډیروي. د خدماتو وړاندي کول یو ډیر لوی کار جوړیږي، ځکه چي دا ملت د جوړولو یو اساسي ساختار څخه نماینده ګي کوي، چي دا د دولت او دولت او خلکو ترمنځ واقعي ارتباط او لینک رامنځته کوي، همدارنګه د دولت ارزښت د خلکو په وړاندي ډیروي، او په اخیره د دولت او کارکوونکي ترمنځ یو بونډ یا تړاو رامنځته کوي. د کومه راهیسي چي د خدماتو مؤثره وړاندي کول د عامه خدماتو نتیجه کیږي، نو دوی ته د دوی د کار ترسره کونه معلومیږي، چي څومره د دوی کار مهم او ضروري دی. [11]

Walle and scott 2009[11]

(c) ketabton.com: The Digital Library

نو الغزالي ۲۰۰۸، د خدماتو د ارایې د توانايي لپاره د موثره خدماتو د وړاندي کولو لپاره يو ليست جوړ کړی چي که چيري د خدماتو وړاندي کول موثره وي، نوبايد په داسي شکل سره وي لکه لاندي:

- ✓ عامه خدمات بايد په داسی شکل سره وي چي د خدماتو او سامان الاتو وړاندي کول بايد په لږ قيمت او د وخت پر پام کي نيولو سره ترسره شي.
- ✓ خدمات بايد په داسي ډول سره وړاندي شي ، چي ټول خلک په مساويانه توګه ورڅخه استفاده وکړي او په شفاف ډول سره وي.
- ✓ خلک بايد داسي احساس ولري چي دولت د دوی اساسي حقوقو ته پاملرنه کوي او دوی بايد د ځان څخه د دولت قوانين پر ځان باندي ومني.
- ✓ د عامه خدماتو په وړاندي کولو کي بايد د دولت د فيزيکي فشار څخه کار وانخلي او دولت بايد خپل حقوقي قوت په ښه ډول استعمال کړي چی خلک يې په خپله خوښه اطاعت وکړي.
- ✓ خدمات بايد په داسي ډول سره دولت وړاندي کړي چي خلک هيڅ د بيري او وحشت احساس ونه کړي او په ارامه فضا کي د دولت د خدماتو څخه ګټه واخلي.
- ✓ په اخير کي د دولت هر قضايي پريکړي بايد بيله کومه تعصب څخه خلکو ته واورول شي.

نو په اخيره کي د عامه خدماتو وړاندي کولو هيواد په هيواد سره فرق لري، نو دا هغه څه دي چي دولتونه کوښښ کوي چي خپل په خدماتو کي د داسي لارو چارو څخه استفاده وکړي چي د دولت لپاره د خلکو رضايت ډير کړي او خلک د دولتي خدماتو څخه راضي واوسي، نو ځکه د يو هيواد خدماتو وړاندي کول د بل هيواد سره کيدای شي فرق ولري.

دولتي خدمات د کومو لارو په واسطه وړاندي کيږي

د خدماتو وړاندي کول د دولت د کليدي دندو څخه دي. دولت په دي برخه کي تر نورو په زياته اندازه ښکيل دی ځکه چي دولت هغه ساختار دی چي د کولای شي عامه خلکو ته د امنيت، عامه تنظيم، زيربنايي، مديريت او لارو ترتيب او نور خدمات وړاندي کړي. نو پورته څيزونه دولت ته دا واک او صلاحيت ورکوي چي پورته خدمات ترسره کړي، دا خو منل شوي خبره ده چي دولت په ټولنيزه سطحه د داسي اساسي خدماتو په وړاندي کولو کي مسووله دی .

(د خدماتو وړاندي کول. جين ايګمين-۲۰۰۷.) د نوموړي پر اساس دولتونه خلکو ته خدمات د لاندي لارو په واسطه وړاندي کوي[12]

- ➢ تعليم او مکتب: دولتونه اوس خلکو ته عامه خدمات د مختلفو لارو څخه وړاندي کوي چي يو يې هم تعليمي خدمات دي چي د مختلفو لارو چارو په واسطه يې ترسره کوي، چي د هغو د جملي څخه مفت تعليم وړاندي کول دي، دولتونه اوس کوښښ کوي چي خلکو ته تعليمي خدمات وړاندي کړي چي ترڅو خلک د دولت او هيواد په اهميت پوه شي او دولت په پراخه معنا مشروعيت ترلاسه کړي. دولتونه تعليمي خدمات د پوهنتونو، مکتبونو، انسټيټونو، انجوګانو، محلي تعليمي صنفونه، انټرنيټ له لاري ، بهر ته د زده کړيالانو استولو او نورو لارو چارو په واسطه وړاندي کوي.

[12]جين .ايګمين. د خدماتو وړاندي کول. صص. ۳-۹.

(c) ketabton.com: The Digital Library

- ټولنيز امنيت : د دولتونو د لومړنيو دندو څخه چې بايد ترسره يې کړي هغه هم د امنيت ټينګښت دی چې بايد په ډېره ښه بڼه يې ترسره کړي. دولتونه خلکو ته د امنيت او هوسايني او بې له بيرې څخه د ژوند کولو خدمات وړاندې کوي او خپل امنيتي تدابير نيسي ، ترڅو خلک ورڅخه استفاده وکړي. په ننۍ عصري نړۍ کي دولتونه امينتي خدمات د مختلفولارو چارو په واسطه ترسره کوي، انټرنيټ له لاري، د کيمرو، امنيتي ګارډونو، استخباراتو او نورو له لاري خلکو ته امنيتي خدمات وړاندي کوي.
- حقوقي حفاظت: دولتونو د خلکو د حقوقو د ساتني لپاره خلکو ته حقوقي خدمات وړاندي کوي، تر څو په هيواد کي يو فرد پر بل باندي تيرۍ ونه کړي او د هغه د حقوق تر پښو لاندي نه کړي. حقوقي خدمات د دولت له خوا څخه په وړيا بڼه ترسره کيږي ولي دولت دا اړتياوي د خلکو څخه په مالياتو کي پوره کوي په غير مستقيم ډول سره. دولتونو خلکو د حقوقي خدمات د مختلفو وسايلو له خوا ترسره کوي چي د هغوی له جملي څخه د هر ډول قضيي لپاره د محکمي شتون، د مداقع وکيلانو شتون، د حوزو شتون، څارنوالي، شوراوي، پارلمان، قانون ، مسودي، مسوبې او نور شتون لري چي دولت له دې لارو کولای شي چي د خپلو ښاريانو لپاره حقوقي خدمات وړاندي کړي.
- عمومي خدمات: دولتونه خلکو ته په پورته ذکر شويو خدماتو سربيره نور هم زيات خدمات د مختلفو وسايلو په مټ تر سره کوي، چي کولای شو چي په لاندي ډول يې يادونه وکړو، د ښارونو اړونده د خدماتو لپاره د ښاروالیو شتون، غيري انتفاعي اداري شتون، د معلوماتو لپاره د د انټرنيټ شتون، د قراردادونو او پروژو په واسطه زيربنايي کارونه او نور اړوند کارونه ترسره کول، تجارتي جوازوو ورکولو سره د تجارت خدمات وړاندي کول، د ټولنيزي ميډيا د کارولو اسانتيا، د خبري اژانسونو په واسطه د حالاتو په واسطه د خلکو خبرول، د صفايي او پاکوونکي خدمات د خاصو کارمندانو او وسايلو په واسطه، د شکايتونو د اوريدلو لپاره د شکايت بکسونو ايښودل او نور زيات لاملونه سته چي دولت خلکو ته د هغو په واسطه خدمات وړاندي کوي، چي ترڅو خلک ورڅخه استفاده وکړي[13].

د خدماتو د طبقه بندی مقالي پر اساس د خدماتو د وړاندي کولو لاري چاري چي دولت استفاده ورڅخه کوي په لاندي ډول سره د مختلفو کټګوريو پرمټ ترسره شوي دي چي خدمات وړاندي کوونکي برخي پر څلورو برخو ويشل شوي دي:

1 - دولت د ګټي لپاره: عامه سکتور، د پوسټ دفترونه، اوبه ، پوليس، برق
2 - د دولت د ګټي لپاره نه وي: خيريه بنسټونه، زاړه کورونه، د ښځو اړونده ټولني، ادبياتي خدمات، همدارنګه رفاء.
3 - غير دولتي انتفاعي: تجارتي سکتور، بانکونه، هوټلونه، هوايي شرکتونه، د سفر نماينده ګی، بيمه، قانوني، طبي او مشورتي خدمات.
4 - مسلکي خدمات: امنيتي کارکوونکي، حساب کوونکي، تفتيش کوونکي، کمپيوټر کاران اونور.

خدمات کيدلای شي چي په مختلفو لارو وويشل شي، چي د نوموړي مقالي پر اساس يې وړاندي کوونکي لاري د خصوصياتو له کبله پر اووه ډولونو ويشل شوي دي:

[13] جين.ايګمين. د خدماتو وړاندي کول. صص. ۳-۹.

(c) ketabton.com: The Digital Library

a. د مشتریانو د تداخل د درجي پر اساس- د خلکو په واسطه ترسره کوونکي: چي مشتري باید موجود وي چي ترڅو د دي خدمت څخه استفاده وکړي، د معلوماتو پروسس- د خدماتو د ترسره کولو یا مصرفولو لپاره د خلکو یا مشتریانو سره باید وخت، کافي پوهه او معلومات موجود وي.

b. د خدماتو د واقعیت پر اساس: چي ځیني خدمات دي چي ډیر ضروري دي البته په اوسنیو وختونو کي د زیات او یا ټوله خلک ورڅخه استفاده کوي، چي هغه د ټلیفون خدمت دی چي د ټلیفون په واسطه ترسره کیږي.

c. د خدماتو د تر سره کوونکي د مهارت پر اساس: ډیر مسلکي خدمات: کوم چي په زیاته اندازه سره پوهي ته ضرورت لري، چي دا خدمات د خاصو مهارت لرونکو اشخاصو په واسطه ترسره کیږي، لکه ډاکتران، حقوقپوهان،انجینران، پیلوټان او نور. غیري مسلکي خدمات: هغه خدمات چي زیات مهارت ته اړتیا نه لري، چي ترسره کوونکی یې باید خامخا مسلکي پوهه ولري، لکه ، د صفایي کارونه، د کوچنیا روزنه او نور.

d. د تجارت اړونده د خدماتو ترسره کوونکو پر اساس: کوم خدمات چي دولت او یا یې هم شخصي سکتور وړاندي کوي، کیدلای شی چي د ګټي د لاسته راوړلو لپاره وي چي وړاندي کوونکي یې دولتي سکتور، تجارتي سکتور، داخلي/مسلکي سکتور، انتفاعي سازمانونه.

e. -د مارکیټ د برخي د استعمالونکو پر اساس: مصرف کوونکي خدمات چي دا خدمات هم کیدلای شی چي د دولتي سکتور او هم کیدلای شي چی د شخصي سکتور په واسطه ترسره شي، کله یو ځل مصرف شي بیا له منځه ځي، چي ترسره کوونکي یې دادي، دواخاني، کلبونه، سوپرمارکیټونه، او نور.

f. د قانون د درجي پراساس: دا هغه خدمات چي د قانون پر اساس باندي ترسره کیږي یا یې باید ترسره کوونکی خپلي قانوني لاري چاري ولټوي او بیا خپل کار ترسره کړي. چي ترسره کوونکي یې دادي، دولتي کارکوونکي، مامورین، بانکي افراد، بیمي کارکوونکي، حقوقي مدافع وکیلان، او نور..

g. د کارکوونکو د اختراع یا نوښتونو پر اساس: په دې ډله هغه خدمات راځي چي کیدلای شي چي نور افراد یې هم ترسره کړي خو دا خلک یې زیات مهارت لرونکي او مسلکي دي، لکه ډریوران، پاکوونکي، ترمیمونکي، کمپیوټري کارپوهان، نباتي ښکلا کارکوونکي، او نور.. نو په پایله کي موږ ویلای شو چي دولت یا هم شخصي سکتور کولای شي چي تولني او خلکو ته خدمات په یو اندازه قیمت او یا هم بیله قیمت څخه خدمات ترسره کړي خو موږ د خدماتو د ترسره کوونکو په اړه زیات بحث وکړ او هغه خلک چي خدمات ترسره کوي او یا هم دولتونه ورڅخه استفاده کوي، د مختلفو کټګوریو پر اساس مو بیان کړي. ځکه دا ټول هغه خلک او یا هم لاری چاری وي، چي دولتونه کولای شي، د دوی پر مټ خلک کارونه او عامه خدمات ترسره کړي او اوس یې هم وړاندي کوي. نو ځکه دا چي موږ خدمات وپیژندل نو دا به بده نه وي چي ددي خدماتو د ترسره کوونکو په اړه بحث وسي چی نوموړي خدمات د چا له خوا څخه وړاندي کیږي.

د بریښنایي حکومتولی وسایل:

داچي موږ په دي اړه بحث وکړی چي بریښنایي حکومتولي د خدماتو پر آرایي باندي تاثیرات لري، او کولای شي چي د خدماتو په کیفیت کي پرمختلګ راولي. خو دا پرمختګ یوازي په دولت او خلکو سره

(c) ketabton.com: The Digital Library

نه شي راتللی، دا پرمختګونه د وسایلو پر مټ راوستلای چي دا وسایل په زیاته اندازه د دولتونو له خوا ځځه اماده کیږي او کیدلای شي چي د شخصي سکتور هم په کښي د پام رول ولوبوي خو په زیاته اندازه دولت په دي برخه کي ښکیل دی، دا چي موږ د بیښنایي حکومتولی پر پرمختګ او اسانتیاوو باندي بحث وکړی نو چي دا آسانتیاوي په بریښنایي حکومتولی کي د کومو لارو په واسطه راوړل کیږي، په دي اړه بحث کوو، د بریښنایي حکومتولی وسایل او لاري چاري چي خدمات ورڅخه ترسره کیږي، زیات دي خو موږ به دلته د ځینو یادونه وکړو همدارنګه به ددوی د استعمال په اړه هم بحث وکړو چي په کومه برخه کي زیات رول لري او کوم خدمات ترسره کولای شي. خو داسي نه ده چي یوازي همدومره دي، بلکي ډیر زیات دي، خو موږ یوازي د یو څو څخه یادونه کوو:

1 - **انټرنیټ:** دا چي په ننۍ عصري او الیکترونیکي نړۍ کي د انټرنیټ استعمال ډیر زیات دی، نو د بریښنایي حکومتولی په برخه کي هم ډیر زیات رول لري، چي په لاندي ډول سره به یې وپیژنو: د انټرنیټ د منځ ته راتللو لومړنی نښي نښاي په ۱۹۵۷ م کال کي لټولی شو. دا هغه وخت و چي پخواني شوروي اتحاد په خپله فضایي بیړۍ د سپوتنیک (Sputnik) په نامه کیهان ته ولیږدوله. په همدي وختونو کي د امریکا متحده آیالات هم په دې فکر کي شوه چي څنګه به وکولئ شي خپلي فضایي پروبې تر ژوءې او دقیقي څارني لاندي راولي. په ۱۹۶۲ م کال کي د امریکا هایي ځوواک و یو تن د Rand paul baran په نامه دې ته وګوماره ، چي که چیرته د امریکا په ځینو ښارونو اتومي برید وشي نو دوی به څنګه د خپلو اتومي توغندویو پروګرام په خپل لاس کې ولرلی شي.[14]
نو دده دله اوړده کار او هلو ځلو وروسته، هوایي ځواک ته د یو داسي نیټ ورک جوړولو مشوره وکړه چي په هغه کې ډیر کمپیوټرونه یو بل سره تړل ي وي او مهم معلومات له یو کمپیوټر څخه بل ته په اسانۍ انتقال شي. چي لومړی یې د APRA نیټ ورک سیسټم جوړو کړ چي یوازي څلور کمپیوټرونه په کې له یو بل سره تړلي وو او د همدې ایجنسۍ سره د تړاو له امله یې د APRANET نوم ورکړ. په ۱۹۷۳کال کي د DARPA یوي کارکوونکي ډلې چي مشر یې Vinton Cerf و د TCP/IP پروتوکول له لاري په دې بریالۍ شو چي د کمپیوټرونو بیلابیل نیټ ورک سیسټمونه په خپلو کي سره وتړي. په ۱۹۷۴ کال کي د همدغي ډلې لهخوا څخه دي نیټ ورک سیسټم ته د Internet نوم ورکول شوو. د انټرنیټ کلمه له دوو کلمو interاو net څخه جوړه ده چي inter د نړیوال او net د جال یا شبکي معنا ورکوي چي مجموعي معنایي نړیواله شبکه ده.انټرنیټ تعریف: د کمپیوټر د نیټ ورکونو یو نیټ ورکی دی، کوم چي د معلوماتو (Data) د استوني له پاره سره ورته ژبه یا پروتوکول کاروي. هغه نیټ ورکونه چي انټرنیټ جوړوي، په ولایتونو، هیوادونو او نړۍ کي خواره دي او هر کمپیوټر چي ددي نیټ ورکونو څخه یوه سره هم تړلي وي د انټرنیټ برخه ده. (Enc.Wiki)
که څه هم انټرنیټ لومړي ځل پّ امریکا کي د ځانګړي نظامي ضرورت له مخي ایجاد شو خو وروسته یي د یو نړیوال جال بڼه خپله کړه او ګرده نړۍ یې د ځان سره په دې جال کي راونغښتله. په دې توګه انټرنیټ نه یواځي د انسانانو ترمنځ د معلوماتو تبادله او اړکي اسانه کړل بلکي د نړۍ خواره واره تنابونه یط هم رالنډ کړل او دنیا یې په یوه نړیوال کلي واړوله. (انټرنیټ. عبدالهادي مومند .۲۰۱۷).

---

[14] Encyclopedia.Wikipedia. ۲۰۰۴،

(c) ketabton.com: The Digital Library

2 - **معلوماتي ټيکنالوژي يا IT :** معلوماتي ټيکنالوژي د ننی بریښنایي حکومتولی يوه برخه ده چي د دولتونو سره د خلکو لپاره د معلوماتو او معاملاتو په ترسره کولو او وړاندي کولو کي کمک کوي. د معلوماتي ټيکنالوژي څخه د بریښنایي حکومتولی په برخه کي زيات کار اخيستل کيږي او تر ډيره بيده هم کامیابه ګڼل کيږي. د هرډول بریښنایي موادو او معلوماتو د رامنځته کولو ، پروسس، کولو ، ذخیره کولو، بیاترلاسه کولو او تبادلي لپاره د کمپيوټرونو کارولو ته ويل کی.ي آی ټي د شخصي يا تفرحي ټيکنالوژيو خلاف معمولا د سوداګريزو عملياتو په ساحه کي کاريږي. معلوماتي ټيکنالوژي د معلوماتي او مخابراتي ټيکنالوژۍ)ICT) فرعي مجموعه ګڼل کيږي. د معلوماتي ټيکنالوژۍ سيسټم (آی ټي سيسټم) عموما يوه معلوماتي سيسټم ، د مخابراتو سيسټم يا په لا ډير مشخص ډول د کمپيوټر سيسټم ته د هارډوير، سافټوری او نورو جانبي او الحقي وسايلو په ګډونو ويل کيږي. چي د آی ټي کارکوونکو د يوې محدودې ډل لخوا پر مخ وړل کيږي دا اصطلاح عموما د کمپيوټر او کمپيوټري شبکې لپاره د مترادفي اصطلاح په توګه کاريږي، خو بیا هم د معلوماتو د ويش نورې ټيکنالوژۍ لکه تلويزيون او ټيليفونونه هم رانغاړي. په افتصادي کي ګڼ محصولات يا خدمات له معلوماتي ټيکنالوژۍ سره تړلی دی، چي د کمپيوټر هاډوير، سافټوير، الکترونيکي توکي، سيمي کنډکټرونه، انټرنيټ، مخابراتي تحهيزات، او اي کامرس پکي د يادول وړ دي.

3 - **کمپيوټر:** کمپيوټر لکه څرنګه چي مخکې په نامه، هغه شخص تل هڅه کوي چي خپل ژوند اسان کړي، او له همدې امله د برېښنايي کمپيوټر جوړ، تاسو ته اجازه په چټکۍ سره د اړتيا وړ کړنې ترسره کړي. لومړی د کمپيوټر، او يا په څېړ، په نامه abacus - يو عام شمېرلو تخته. دا ساده محاسبه ته اجازه ورکوي، او برابريږي وه خورا ساده دي. د لومړي پروګرام د کمپيوټر توکي د ماشين جوړ شوی او مشهور په 1946 Dzhon Fon Neyman نوم ساينس پوه-رياضي وړاندې. د د ټکنالوژۍ مترقي پراختيا، د زيات شمېر نوې پروژې د راڅرګندېدو سره سره، د لومړي ځل کمپيوټر د اصولو ډېر کارول او عصري وسايل. Von نيومن يوازې کار نه درلود، خو سره د همکارانو. هغوی په مرسته سره، دا به د د میکانيزم په راتلونکي جوړښت معلوم کړي. د هغه په وينا، هغه له يوه څخه زياتو آله لري، سره د بهرنيو په اوږدو کي، پرته له کوم، هم، نيوله نه شي کولای. دا هغه آله چې د منطقي او حسابي عملياتو او يا ترسره الوبخارا (arithmetic منطق واحد) د کنټرول، او يا UU. دا هم ضروري و، او د پلورنځي د پروګرامونو او د معلوماتو د ځينو حافظه. بهرني توکي د مختلفو معلوماتو دنده او خارجي ترسره کړي. Dzhon Fon Neyman وړانديز وکړ چې د حافظې بايد په داسي يوې لاره چې د خپلو ټولو حجرې به د يو مساوي ته رابللي او دکمپيوټری نورو توکي موجود وي ترتيب شي[15].

د رياضي د جوړښت تر څنګ او د لومړي کمپيوټر د اساسي اصولو په ګوته، په لاندې توګه وه. قوماندانی بايد په ترتيب سره د پراسس، هغه څه چې د سافټ وير د کنټرول د اصل په نامه له خوا ترسره شي. ټول پروګرامونه، سره د معلوماتو په اوږدو کي په يوه حافظه، چې، په خپل وار، د حجراتو پورته دی زيرمه شي. د دوی هر يو د خپل شمير، او بهيرګر په هر وخت کې موجود دی. دا اصول دي مشاهده کړي، او په ځينو عصري کمپيوټر، چې د "شاليد-neymanskimi" ته راجع کيږي. نو، نيومن دا وويل شي، هغه څه چې دی د يو کمپيوټر د يو تعريف ورکړ.

---

[15] Encyclopedia.Wikipedia

(c) ketabton.com: The Digital Library

عصري کمپیوټر: د نن ورځې د ولايتي شوراګانو ستونزه دا ده چې د يوه لوړ سرعت مالومات د استملاک، د پروسس، انتقالول او د ترلاسه کولو معلومات برابر کړي. دا باید د تولید واحدونو د کارکوونکو او مدیریت لپاره مناسب وي. زموږ په وخت کې، د ټکنالوژۍ د لوړ سرعت پرمختګ، د ټکنالوژۍ د نوي ډولونه د راڅرګندېدو په موده کې، د ولایتي شورا ده، که نه د ټولو، نو هر دوهم کس. معمولا دا یو شخصي کمپیوټر چې په دې موخه د وصل د معلوماتو د شبکې، په دې توګه زموږ د ژوند یوه ډېره مهمه برخه ده. اوس د کمپیوټر دی - د معلوماتو اصلي وسیله او په دفتر او په کور کې. نږدې په ټولو کار سره د معلوماتو سره دا ترسره کړي، چې آیا دا د متن پیغام معمول او یوشان او یا د یو تفریحي فلم کتل. د نن ورځې تر ټولو پرمختللي کمپیوټرونه په ماډل کې ستونزې چې نه د کړنو د يو الګوریتم، چې د مصنوعي استخباراتو نوم په څرګند ډول جوړ حل پیچلې بیولوژیکي او فزیکي پروسو لپاره کارول کیږي.

په دې ساحه کې، کمپیوټرونه دي یوازې د خپل پرمختګ پیل، له دې امله چې د کمپیوټر په داسې ستونزو د حل ده، په داسې حال کې چې دا ناشوني خبره ده. د عصري کمپیوټر دي چې د کمپیوټر د څلورم نسل د بې سارې، خو یو شمېر رعیت له دوی پنځم لري. او حقه، نو د سافټ ویر د چټک پرمختګ ورکول. له همدې امله، د دې پوښتني په واحد، دقیق ځواب نه دی. نو، کمپیوټرونه - دا څه پرته چې نن هر څوک کولای شي نه په عصري ژوند وکړي. (Enc.Wiki)

4 - **برېښنالیک (په انګرېزي: electronic mail یا e-mail)** د لیک تر ټولو چټکه بڼه ده. برېښلیک د هغه کمپیوټر په مرسته چې انټرنټ ته لاسرسی ولري لېږل کېږي. د ایمیېل یا برېښنالیک د څلوېښتمې کالیزې په مناسبت یوې ویبپاڼې (mashable.com) د برېښنالیک د تکاملي یا بشپړتیايي تاریخ د څلوېښتو کلونو ډیزاینونه خپاره کړي دي. برېښنا لیک چې په لومړیو کلونو کې یوازې د یو کم شمېر ساینس پوهانو یا موسسو د ارتباط وسیله وه نن سبا دومره عام شوی چې حتی د ډېرو داسې کسانو لپاره چې ښایي په میاشتو کې یې یوه کرښه خط نه لیکه بې ایمیله ګوزاره ګرانه شوي ده. [16]

ډېر خلک مجبوره دي چې د ورځې څو څو ایمیلونه ولیکي یا د نورو برېښنالیکونو ته ځواب ولیکي . لومړنی برېښنالیک د انفورماتیک یوه انجنیر، چې رې ټاملسن نومېږي، په ۱۹۷۱ ع کال ولېږه. ده یو کال وروسته د پوهنتونونو لپاره د انترنټ له لارې د مالوماتو د تبادلې یو خاص سیستم جوړ کړ. رې ټاملسن په ۱۹۷۱ کال په خپل لومړني ایمیل کې لیکلي وو:qwertyuiop-send) (mashable.com) ویبپاڼې د لومړني برېښنالیک په وياړ د ایمیل د ۴۰ کلن بشپړتیايي پړاو ډیزاینونه خپاره کړي دي. د بریتانیا ملکه دوهم الیزابت لومړنۍ جګپوړې مقامه وه چې په ۱۹۷۶ کې یې برېښنالیک ولېږه. په ۱۹۷۸ کال ایمیل له پوهنتونونو دباندې د لومړني ځل لپاره وکارول شو.

په ۱۹۸۲ کې د ایمیل (e-mail)کلمه د لومړي ځل لپاره وکارول شوه. په ۱۹۸۹ کې په برېښنالیک کې ښه راغلاست (welcome)، ایمل ورسېد(sent)، یو ایمیل لرئ، او خدای پامان عبارتونه ثبت شول چې تراوسه اکثره شته. په ۱۹۹۷ کې مایکروسافټ هاټ مېل (hotmail)او وروسته اوټ لوک (outlook) په انترنټ کې فعاله کړل. په ۱۹۹۸ کې د سپم (spam) اصطلاح د اکسفورډ په ډکشنرۍ کې شامله شوه. په ۲۰۰۳ ع کال د امریکا د هماغه وخت ولسمشر جورج ډبلیو بوش له سپم سره د مبارزې قانون توشیح کړ. په ۲۰۰۴ ع کال په ایمیل او چټ کې

---

[16] Encyclopedia.Wikipedia

(c) ketabton.com: The Digital Library

کاروېدونکي لنډونې (لکه؛ ru) د اکسفورډ په ډکشنرۍ کې شاملې شوې. په ۲۰۰۷ ع کال گوگل جي مېل (gmail) د عامو خلکو لپاره وړاندې کړ او په ۲۰۱۱ کې د (e-mail) کلمه په (email) بدله شوه. (Enc.Wiki)

5 - **د سیرچ یا لټون سیستم :** یو سافټویر او هارډویر د وېب له اړیکې سره په گډه په انټرنیټ کې د معلوماتو د لټون وړتیا برابروي. د لټون ماشین معمولا د هغه سایټ په معنا دی چې د سیستم د اړیکې (مخکې-پای) کوربه‌توب کوي. د لټون د ماشین د سافټویر برخه د لټون انجن دی – د پروگرامونو هغه ټولگه چې د لټون د ماشین فعالیت وړاندې کوي او معمولا د لټون انجن جوړوونکې کمپنۍ سوداگریز راز دی. د لټون ډېری ماشینونه د نړۍ په کچه په وېب سایټونو کې معلومات لټوي، مگر داسې سیستمونه هم شته چې کولی شي د FTP یا د فایل د لېږد پروتوکول د سرورونو فایلونه، په آنلاین پلورنځیو کې شته توکي، او د Usenet خبري گروپونو معلومات وگوري. د لټون پراختیا د عصري انټرنیټ یو له لومړیتوبونو څخه دی (د لټون انجنونو په کار کې د اصلي مسائلو په اړه ژور ویب مقاله وگورئ). د سټاټیسټا د شمېرو له مخې، د ۲۰۲۱ کال په اکتوبر کې د لټون د ماشینونو کارول په لاندې ډول وېشل شوي وو:

گوگل – ۸۶،۶۴ سلنه

بېنگ – ۷ سلنه

یاهو – ۲،۷۵ سلنه د ۲۰۲۱ کال په اگست میاشت کې د سټاټ کاونټر گلوبل د شمیرو له مخې، په آسیا کې چینایي سرچینې بایدو (Baidu) وکړای شول د انټرنیټ د بازار نږدې ۳ سلنه برخه ونیسي. په بدل کې یې بیا په همدې سیمه کې یاندېکس (Yandex) له یاهو څخه وړاندې شو او نږدې ۲ سلنه برخه یې خپله کړه او په ډلبندۍ کې یې دریم ځای خپل کړ.

6 - **گرځنده ټیلیفونونه:** د بشر یوه مهمه اختراع گڼل کېږي، ځکه چې د مصرفي ټکنالوژۍ یوه تر ټولو ډېره کارېدونکې او تر ټولو ډېره پلورل کېدونکې برخه ده. گرځنده ټیلیفونونو د محبوبیت له نظره په ځینو ځایونو کې چټکه وده کړې ده، د بېلگې په توگه په بریتانیا کې په ۱۹۹۹ کال کې د ټولو گرځنده ټیلیفونونو شمیر د کورونو تر شمیر زیات شو. دا مهال گرځنده ټیلیفونونه د نړۍ په هر ځای کې موجود دي او د نړۍ په کابو نیمو هیوادونو کې څه باندې ۹۰ سلنه خلک لږ تر لږه یو گرځنده ټیلیفون لري.

ځیرک ټیلیفون : ځیرک ټېلیفونونه یو شمیر داسې ځانگړنې لري چې له نورو یې بیلوی. د مخابراتو نړیواله اتحادیه د هغو کسانو کچه اندازه کوي چې انټرنېټ ته لاسرسی لري او د موبایل-براډ بنډ فعال گډونوال یې بولي (چې ټابلېټونه او داسې نور موبایلونه په کې راځي). په پرمختللې نړۍ کې دا مهال ځیرک ټېلیفونونه د مخکېنیو گرځنده ټېلیفونونو تر سیستمونو ډېر کارول کېږي. په پرمختللو هېوادونو کې ځیرک ټیلیفونونه د گرځنده ټیلیفونونو شاوخوا ۵۰ سلنه برخه جوړوي. (Enc.Wiki)

ساده ټیلیفون: د ساده ټیلیفون اصطلاح معمولاً هغو گرځنده ټیلیفونونو ته کارول کېږي چې د اوسنیو ځیرکو ټیلیفونونو په پرتله یې وړتیاوې کمې وي. ساده ټېلیفونونه پر ملټي مېډیا، انټرنېټ او نورو لومړنیو وړتیاوو سربېره معمولاً د غږیزې اړیکې او متني پیغامونو وړتیا لري. یو ساده ټېلیفون تر یوه داسې معمولي گرځنده ټېلیفون ډېر کارونه کولی شي چې یوازې د اړیکو ټینگولو او پیغامونو لېږلو وړتیا لري. ساده ټېلیفونونه او ابتدایي گرځنده ټیلیفونونه له یوه اختصاصي او کارن برسېر سافټویر څخه استفاده کوي. د دې پر خلاف، ځیرک ټېلیفونونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

معمولاً د ګرځنده ټیلیفون له چلوونکي سیستم څخه استفاده کوي چې تر ډېره د ډیوایسونو تر منځ مشترکې ځانګړنې سره شریکوي.(Enc.Wiki)
استفاده: ګرځنده ټېلیفونونه د بېلابېلو موخو لپاره کارول کېږي چې د کورنۍ له غړو سره اړیکه ټینګول، سوداګریزې چارې مخته وړل او په بېړنیو حالاتو کې ټېلیفون ته لاسرسی یې د بېلګې په توګه یادولی شو. ځینې خلک د بېلابېلو سوداګریزو او شخصي موخو لپاره تر یوه ډېر ګرځنده ټېلیفونونه کاروي. د بیلا بیلو اړیکو د پلانونو له ګټو څخه د استفادې لپاره ګڼ سیم کارتونه کارېدای شي. د بېلګې په توګه یو ځانګړی پلان ښایي څه ناڅه ارزانه ځایي اړیکې، لرې اړیکې، نړیوالې اړیکې یا هم رومینګ برابرې کړي.
روغتیایي اغیزې : د انسان پر روغتیا د ګرځنده ټیلیفونون د وړانګو اغیزی هغه موضوع ده چې په دې وروستیو کې پام ورته شوی او څېړل شوې ده، لامل یې دا دی چې په ټوله نړۍ کې له ګرځنده ټېلیفون څخه استفاده زیاته شوې ده. ګرځنده ټیلیفونونه د مایکرو وېو په محدوده کې له الکترو مقناطیسي وړانګو څخه کار اخلي چې د ځینو په اند ښایي دغه وړانګې د انسان روغتیا ته زیان ولري. په دې اړه د انسانانو او غیر انساني حیواناتو اړوندې ګڼې اپېډیمولوژیکې او تجربوي څېړنې موجودې دي. ډېری دغه څېړنې په انسان کې د ګرځنده ټېلیفون او زیانمنوونکو بیولوژیکي اغېزو تر منځ کومه اړیکه نه څرګندوي. دا څېړنې د هغو شواهدو د توازن په توګه تعبیرېږي چې ښیي د ګرځنده ټېلیفونونو له لارې انسان ته کوم زیان نه رسېږي، که څه هم یو ګڼ شمېر انفرادي څېړنې دغه ډول یوه اړیکه څرګندوي یا هم بې پایلې دي. د ډېټا د ارتباطي شبکو په څېر نور وایرلېس ډیجیټل سیستمونه هم دې ته ورته وړانګې تولیدوي[17].

7 - **باور کارټ :** (په انګرېزي: Credit Card) یا بانکي کارت هغه ارزښتمن سند وي چې د کارت خاوند د دې جوګه کوي چې هر ځای کې وغواړي نو خپل د اړتیا سره سم نغدې پیسې له خپل بانکي ګڼون نه وباسي. همداراز د باور کارت په مرسته په انټرنټي هټیو، بازارونو، او سفري دفترونو کې بېلابېل توکي، او ټکټونه وپېري. ډیبټ کارډ ډیبټ کارډ ته بانک کارډ یا چک کارډ هم ویل کیږي، دا په حقیقت کې یو پلاستیکي کارډ ده چې بانکي ګڼون ته لاسرسي اسانه کوي ، د توکو د پیر او پلور پر مهال د نغدو پیسو پر عوض هم کاریدلی شي. کچیرې وغواړو د انټرنیټ پر مرسته توکي و پیرو نو په ځینو ځانګړو مواردو کې کارډ پورې اړوند ګڼون نمبر څخه استفاده کوو چې د کارت فزیکي موجودیت ته هم اړتیا نه وي. د ۲۰۰۰ میلادي کال له نیمایی نه را پدیخوا نوښتګرو مؤسسو دا چاره نوره هم اسانه کړې او په یوه ښار یا هیواد کې ویشل شوې کارډونه په بله ساحه یا هیواد کې هم د کاریدو وړ دي. (Enc.Wiki)

د ډیبټ کارډ په مرسته پیسې له یوه ځایه بل ځای ته بې له دې چې بیرته را وګرځي لیږلې کیږي او هم د ATM کارډ په شان له خپل ګڼون څخه د پیسو د ایستلو او اینودلو لپاره کارول کیږي. ځینو هیوادونو کې بانکونه په دې ډول معاملو یا ترانزکشنونو باندی لږ حق الزحمه وضع کوي ، په انګلستان کې تاجران دا ډول چاره منې ځکه دوي غواړی پیسې یې خوندي وی خو عادي مشتریان بیا له دې کاره معاف دي ، همدا شان ډیر خرڅونکي د کوچنیو بانکي معاملو لپاره ډیبټ کارډ نه منې ځکه د جنس ګټه د بانکي حق الزحمې په واسطه له مینځه ځي او دا کار خرڅونکي ته بی ګټې تمامیږي.

---

[17] Encyclopedia.Wikipedia

(c) ketabton.com: The Digital Library

8 - **د خبرتیایي ټکنالوژۍ :** پیژندنه بیلا بیلو پوهانو په بیلا بیلو ټکیو کې کړې ده. خو د یو ټولیز او جامع تعریف لپاره یې څو بېلګې وړاندې کوم:

- پخوا به مو لیکونه، پیغامونه، خبرتیاوې (معلومات) د جارچیانو، قاصدانو، کوترو او پوستې له لارې استول راستول. خو، نن د کمپیوټري شبکې (لکه انټرنېټ) او مخابراتي مزیو او کېبلونو له لارې ستاسې لیکونه د نړۍ په هر ګوټ کې په څو ثانیو کې بل کمپیوټر ته استول کیږي، دغه راز استونه برېښلیك (برېښنالیك) یا electronic mail یا په لنډیز سره Email بلل کیږي.
- پخوا به مو بل ځای له چا سره هممهالې خبرې اترې نشوې کولی. خو نن خپلې نظریې، افکار او خبرتیاوې په عین وخت کې له خپل کمپیوټره په یو ډېر لیرې پراته ځای کې له بل کمپیوټر سره د انټرنېټ له لارې شریکولای شئ. داسې، چې تاسې خپلې خبرې پر خپل کمپیوټر لیکئ او مخامخ لوري یې په همغه وخت کې هلته لولي، بیا هغوی لیکي او تاسې یې دلته لولئ. دې ته برېښبنډار (chatting) وایي.
- پخوا به مو د یوې موضوع، مثلا د افغانستان د تاریخ په اړه معلومات غوښتل، ډېر کتابونه او کتابتونونه پسې لټول؛ خو د خپلې اړتیا وړ مواد نه موندل یا به مو له ډېر کړاو وروسته تر لاسه کړل. او یا به د رخصتۍ ورځ وه، کتابتونونه به بند وو، نه مو شوای کولی خپله څېړنه او تحقیق وکړئ. خو نن کمپیوټر روښانوئ، انټرنېټ ته ورځئ او وېبځیونه لټوئ، هغه کتابتون ته ورځئ، چې له انټرنېټ سره تړلی وي او د خپلې اړتیا وړ مواد په ډېره لږه موده کې ترې لاسته راوړئ. دغه چار وېبپلټنه (web searching) یا وېبلټونه (web browsing) بولي.
- پخوا به مو اسعار بل ځای ته د چا په لاس استول، خو نن د بانکونو تر منځ پیسو راکړه ورکړه او لېږد رالېږد د کمپیوټرونو د شبکو، انټرنېټ او مخابراتي مزیو له لارې په ډېره اسانۍ کیږي. دغه عمل برېښنلېږد (electronic transfer) بلل کیږي.
- پخوا به مو خپل سوداګریز توکي پخپله او د نورو هغه به خپله راوړل. خو نن د سوداګریزو مالونو پېرل، پېرودل او لېږد رالېږد د کمپیوټرونو او انټرنېټ د اسانتیاوو په مرسته کوئ. دې ته برېښسوداګري (electronic business) وایي.
- پخوا به په جرګو، غونډو او ناستو کې د ګډون لپاره سلګونه او زرګونه کیلو متره مزل کاوه. خو نن په یوه غونډه کې د بېلابېلا بېلو ښارونو او هېوادونو وګړي له مزله پرته برخه اخلي. د کمپیوټر، کمپیوټري شبکې او ګڼوالو (digital) کامرو له لارې پېښنه له انټرنېټ سره تړل کیږي او بیا د برېښنایي سیګنلونو له لارې ټولو ګډونوالو ته ور رسیږي. دغه چار ته ویډیویي غونډه (video conferencing) وایي. خبرتیایي ټکنالوژي همدا ده.

د خبرتیاوو همدغه لیږد رالیږدد خبرتیایي ټکنالوژي بلل کیږي او د کمپیوټرونو، کمپیوټري شبکو، انټرنېټ، مخابراتي مزیو (کیبلونو) او نورو اړوندو وسیلو له لارې د خبرتیاوو دغې اسانې، ساده او لږ بیې استونې او ګډونې ته خبرتیایي ټکنالوژي وایي.

پورته ذکر شوي آلات د بریښنایي حکومتولی په برخه کې هغه څه دي چې د پام وړ تغیرات یې راوستلي او خلکو او دولت ته یې د خدماتو د آرایه کولو آسانتیا وړیه برخه کړې ده. خو د بریښنایي حکومتولی په

(c) ketabton.com: The Digital Library

برخه کي پورته ذکر شوي آلات هم بسنه نه کوي، يعني دا آلات او لاري چاري يې آخيرنۍ حد نه شي بلل کيدلای، د بريښنايي حکومتولی په برخه کي نور هم ډير آلات او ابزار سته چي د بريښنايي حکومتولی په برخه کي په ښه توګه سره کار کوي.

پورته ذکر شويو او نورو آلاتو د هيوادونو پر حکومتوليو په پراخه توګه تاثير کړی او هغوی ته يې زياتي آسانتياوي برابري کړي دي، همدرانه همدغه آلاتو د هيوادونو په حالت او چاپيريال کي د پام وړ بدلونونه رامنځته کړي دي. ولي چي اکثره هيوادونه په زياته توګه که ووايم چي په هره برخه کي د بريښنايي حکومتولی د ابزار او وسايلو څخه استفاده کوي. پورته ذکر شويو آلاتو د انفرادي افرادو او ټولنو په باب هم زيات تاثير کړی دی او خلک يې د نوي بدلونو او نويو څيزونو د استعمال سره آشنا کړي دي، خلک اوس کولای شي چي د بريښنايي حکومتولی د ابزارو په واسطه په لنډ وخت کي په ډيرو شيانو باندي په ډيري آسانۍ سره خبر شي، همدرانګه بريښنايي حکومتولي خلکو ته په هره برخه کي خدمات وړاندي کوي، که روغتيا، تفريح، روزنه، تعليم، زراعت، اقتصاد او نورو برخو کي ټولني او خلکو ته خدمات او اسانتياوي برابروي.

دا چي موږ د بريښنايي حکومتولی پر اسانتياوو باندي وږغيدلو چي خلکو او ټولني ته يې څومره اسانتياوي رامنځته کړي دي، خو په داسي حال کي چي کيدلای شي چي بريښنايي حکومتولي ځيني تاوانونه هم ولري چي هغه به په راتلونکو برخو کي په منظم ډول سره ولوستل شي. همدارنګه چي د بريښنايي حکومتولی ابزارو د بريښنايي حکومتولی په برخه کي کوم خدمات کړي او ترسره کوي، په دي اړه به هم بحث وشي.

د بريښنايي حکومتولی لپاره بايد څه وسي:

موږ په مخکي درسونو کي د بريښنايي حکومتولی وسايل وويل چي بريښنايي حکومتولي په کومو لارو سره وړاندي کيږي، خو اوس به موږ په دي باندي بحث وکړو چي په سازمانونو کي بريښنايي حکومتولي لپاره بايد څه وشي، د بريښنايي حکومتولي، د اروپا کنسيل، مقالي پر اساس دولت بايد لاندي کارونه ترسره کړي، ترڅو بريښنايي حکومتولي رامنځته کړي[18].

- ✓ د ICT د استعمال په ډيموکراتيکو پروسو او عامه خدماتو په وړاندي کولو کي بايد د ډير احتياط څخه کار واخلي او بايد په قانوني ډول سره ارزيابي شي.
- ✓ ددي لپاره چي د خلکو حقوق وساتل شي، نو بايد نو ټولي هغه پروسي او کړني چي د شخصي خلکو معلومات په کي ساتي بايد په ډير دقت سره وي، او په هيڅ ډول ورڅخه ضايع نه شي. ټوله هغه څه چي په هغه سره خلک کولای شي، په برخه اخيستنه کي ګډون وکړي، بايد اماده وي ترڅو د دوی حقوق خوندي پاتی شي.
- ✓ د بريښنايي حکومتولي ستراتيژاني بايد د کيفيت منظم کولو يو کټور سيستم ولري، چي هدف يې د عامه خدماتو پرمختګ او په ښه ډول سره وړاندي کول وي.
- ✓ د بريښنايي حکومتولی ستراتيژاني بايد د پرمختګ لپاره په انلاين او اپلاين ډول سره د کمپاينونه ولري، ترڅو خلک د بريښنايي حکومتولی د خدماتو څخه خبر کړي.
- ✓ د باوروالي يا Authentication ميتود بايد په اعتباري ډول سره منل شوی او محفوظ وي.

[18] د اروپا کنسيل. بريښنايي حکومتولی .صص. ۱۰.

(c) ketabton.com: The Digital Library

- ✓ مناسب ساختمان یا ځای باید موجود وي، ترڅو شخصي، باوري او محفوظه معلومات په ښه ډول سره په امنیت کې شي. (بریښنایي حکومتولی، د اروپا کنسیل، ۲۰۰۴، ۱۰)

د بریښنایي حکومتولی تاثیرات د خدماتو پر آرایي باندې:

لکه څرنګه چي موږ په دې باندي بحث وکړی چي د بریښنایي حکومتولی په اړه باید څه ترسره شي، نو اوس دا چي ولي باید بریښنایي حکومتولي ترسره شي او همدانګه بریښنایي حکومتولی په واسطه سره د خدماتو وړاندي کول پر خدماتو پر ارایي باندي څه آغیزي لري، ځکه چي موږ ته دا معلومه شي چي موږ بریښنایي حکومتولي په لاره اچوو، نو دا زموږ د خدماتو د ارایي باندي کوم تاثیرات لري، او باید ددي لپاره موږ ته څه په لاس راځي. چي کله موږ ته دا معلومه شي ، نو بیا موږ ته بریښنایي حکومتولي نوره هم اهمیت پذیره کیږي. نو د بریښنایي حکومتولی آغیزي د خدماتو پر ارایي باندي په لاندي ډول سره د مختلفو مقالو پر اساس مطالعه کوو.

د E-government Attributes مقالي پر اساس د بریښنایي حکومتولی تاثیرات او آغیزي د خدماتو پر آرایه کولو باندي په لاندي ډول سره دي[19]،

الف: آسانه لاسرسی خدماتو ته

د بریښنایي حومتولی په واسطه دولتونه او افرادي کولای شي چي په ډیري اسانی سره خلکو ته خدمات وړاندي کړي. چي په هغه سره به خلک هم راضي وي او هم به یې وخت نه وي ځایه سوی.

ب: دولتي کړنو کي شفافیت

د بریښنایي حکومتولی مهمه آغیزه چي پر خدماتو باندي یې لري، هغه داچي دولتي خدماتو به خلکو ته په پوره شفافیت سره وړاندي کیږي، ماسیوا د تعصب، پیژندني او واسطي څخه. ځکه چي د بریښنایي حکومتولی ابزار خلکو ته نه بلکي اسنادو ته او کار ته ګوري.

ج: معلوماتو ته آسانه لاسری

د بریښنایي حکومتولی د خدماتو په واسطه سره خلک کولای شي چي خپلو هر ډول معلوماتو په آسانی سره لار پیدا کړي او ژر یې وګوري، که هغه د پوهنتون نتیجه، د انتخاباتو نتیجه، د بستونو اعلان او پایلي او یا هم داسي نور څه وي، خو د بریښنایي حکومتولی په واسطه سره په ډیر لنډ وخت کي خبریږي.

د: آرام

د بریښنایي حکومتولی خدمات خلکو ته پر وخت او په ډیره ښه توګه سره وړاندي کیږي، یعني دیته ضرورت نسته چي خلک دي کاغذان د یوه ځای څخه بل ځای ته انتقال کړي، او یا هم دي د نوبت لپاره په قطار کي ودیریږي، بلکي کولای شي، چي بیله کوم تکلیف څخه خپل کار ترسره کړي.

---

[19] E-Digital Government attributes . کایمبرلي.صص.۱۱-۱۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

ر: د مصارفو کمښت

بریښنایي حکومتولی د ابزارو په واسطه د مصارفو کمښت رامنځته کیږي، ولې چې په یوه بیروکراټیکه ټولنه کې خلکو څخه زیات مصارف او پیسې مصرفیږي. خو بریښنایي حکومتولی دا ټول مصارف وربچتوي او کولای شي په انلاین بڼه د ده هر کار ته حل پیدا کړي.

ز: چلنچي او په زړه پوري کار

د بریښنایي حکومتولی کړنې ټولي په ډېره ګټوره او خوندوره توګه سره مخته وړل کیږي، هیڅ کارمند د خدماتو د ترسره کولو په وخت کې د ناارامۍ خیال نه کوي او نه هم د خپل کار څخه په ډېره اندازه سره خسته کیږي او د خپل کار څخه خوند اخلي.(E-Digital Government attributes، کایمبرلي، ۲۰۲۱، ۱۱-۱۲).

ح: ګډ حکومت

د بریښنایي حکومتولی خدمات په داسې ډول سره دي چې په خپل ترکیب کې دولت او ښاریان سره نیږدې کوي چې داسې حکومت منځته راوړي چې خلک او دولت سره یو وي، چې دا د ښه حکومتولی یو مهم فکتور دی[20].

خ: اسانه عملي کوونه یا کیدنه

د د بریښنایي حکومتولی د ابزارو په وساطه دولتونه کولای شي چې پر خلکو باندې خپل خدمات په ډېره ښه او آغیزمن توګه په اسانه ډول سره عملي کړي او یا یې هم تر خلکو پوري ورسوي، د بریښنایي حکومتولی په واسطه دولتونه کولای شي د خپلو پالیسیو او قوانینو څخه خلک په ډېري اسانۍ سره خبر کړي.

ذ: د فساد نه شتون

د د بریښنایي حکومتولی خدمات په داسې ډول سره خلکو ته وړاندې کیږي چې هیڅ فساد او اخلاقي جرم په کښې کې نه وي، ولې چې په ډېر واضح ډول سره چې خلکو ته هر څه معلومیږي ، دولتونه خلکو ته خدمات وړاندې کوي او د فساد شتون په کې نفې کوي. او هغه لاري چاري فساد پکښې له منځه ځي، رامنځته کوي.

ه: حساب کتاب درلودل

د د بریښنایي حکومتولی په واسطه دولتونه خلکو ته خپلو چارو اړونده د حساب کتاب لاري اسانه کوي او خلک د دولت د پآلیسیو او کړنو څخه په اسانۍ سره خبریدلای شي. چې دولت په ډېره ښه توګه سره د خپلو کړنو په وړاندې حساب ورکوونکي کیږي.

و: پر دولت باندې زیات باور

د بریښنایي حکومتولی په واسطه د خدماتو وړاندې کولو سره د خلکو زیات باور پر دولت سره کیږي، ولې چې موږ مخکې هم بحث پر وکړي چې د بریښنایي حکومتولی په واسطه ترسره

[20] Benefits of E- governance. شیوانګي پوندیر. صص.۳-۴.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کیدونکي خدمات په شفاف ډول سره پر ته له توپیره ټولو خلکو ته په یوشان سره وړاندي کیږي، نو ځکه کله چي د دولت کړني په شفاف ډول سره خلکو ته وړاندي کیږي، نو د خلکو باور هم پر دولت باندي زیاتیږي. (Benefits of E- governance، شیوانګي پوندیر، ۲۰۱۷، ۳-۴).

د بریښنایي حکومتولی په واسطه کوم خدمات ارایه کیږي:

د بریښنایي حکومتولی په اوس وخت کي د حکومتونه که ووایم چي ټول خدمات په بریښنایي ډول سره د بریښنایي آلاتو په واسطه سره ترسره کوي، خو موږ به ځیني مهم ځني ولولو چي کیدلای شي، د بریښنایي حکومتولی اهمیت څرګند شي، د بریښنایي حکومتولی پرمختګ ترعنوان لاندي مقالي چي د هوګو ګالیګوس په واسطه وړاندي شوي، بریښنایي حکومتولي لاندي خدمات وړاندي کوي[21]:

اول: عامه خلکو ته خدمات وړاندي کول

د بریښنایي حکومتولی په واسطه ټول دولتي چاري چي خلکو ته وړاندي کیږي، د امکان تر حده د بریښنایي حکومتولی په واسطه ترسره کیږي، که هغه ښآروالی، بانکي، مالیاتي، او نور خدمات وي.

دویم: ښه حکومتداري

د بریښنایي حکومتولي په واسطه ښه حکومتداري، کله چي موږ په حکومتداري کي د بریښنایي حکومتولی دابزارو په واسطه خدمات ترسره کوو، نو د بریښنایي حکومتولی په واسطه ترسره کیدونکي خدمات ډیر ساده او په ډیر لږ وخت کي عامه خلکو او ښآریانو وړاندي کیږي، کله چي خلک د دولت څخه د خدماتو اړونده راضي و اوسي، نو په هیواد کي ښه حکومتداري رامنځته شوي وي.

دریم: په ډیموکراسي کي پرمختګ

بریښنایي حکومتولي په واسطه ښاریان کولای شي، چي په ډیري اسانۍ او ډیر ژر وخت کي خپل نومان وټاکي، همدارنګه د دولت سره په دولتي پریکړو او پروسو کي په انلاین بڼه برخه اخیستنه وکړي، همدارنګه کولای شي، چي ددولتي نوي قوانینو او مصوبو څخه ځان ډیر ژر خبر کړي. (بریښنایي حکومتولی، هوګو ګالیګاوس، ۲۰۰۲، ۵).

د E- government attributes مقالي پر اساس د بریښنایي حکومتولی په واسطه ترسره کیدونکي ځیني خدمات په لاندي ډول سره دي[22]:

اول: E-filling (بریښنایي ډول سره ډکول)

د بریښنایي حکومتولي پر مټ خلک کولای شي، چي خپل اسنادونه په انلاین بڼه د انټرنیټ په واسطه سره ډک کړي، ماسیوا ددي چي پورمي په هارډ شکل سره واخلي، بیا یې په قلم سره ډکي کړي، او وروسته یې اداري ته وسپاري.

---

[21] هوګو. ګالیګاوس. بریښنایي حکومتولی. صص.۵.

[22] E-Digital Government attributes ، کایمبرلي. صص.۷-۸.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوهم: د ټولني يوځای والی

د بریښنایي حکومتولی په واسطه خلک کولای شي، چي د یو بل د حالاتو څخه په ډیر ښه ښه سره ځان خبر کړي او د مرستي، مشکل او نورو حالاتو کي کمک وکړي، همدارنګه د دولت ته د ټولنو په خبراوي کي هم اسانتیاوي برابروي.

دريم: د بحران مديريت

دولتونه او یا هم شخصي افرادي کولای شي، چي د بریښنایي حکومتولی د ابزارو په واسطه سره په ډیر لنډ وخت کي د بحران رامنځته کیدلو څخه خبر ترلاسه کړي او د هغه د مدیریت لپاره کار وکړي.

ځلورم: بريښنايي رايه ورکوونه (e- voting)

د بریښنایي حکومتولی د ابزارو په مټ خلک کولای شي، چي په ډیري اسانۍ سره خپل د خوښي کاندید ته بیله دي چي په کتارونو کي انتظار وکړي په انلاین بڼه رایه ورکړي، چي د بریښنایي حکومتولی په برخه کي ډیره مهم کړنه ده.

پنځم: د مشتريانو د اړيکو د مديريت سيستم:

بریښنایي حکومتولی داسي وسایل دولتونو او تجارتونو ته برابر کړي دي چي کولای شی، په لږ وخت کي د خپل مشتریانو غوښتنو ته ځواب ووايي او ددوی د شکایت څخه ځای خبر کړي.

شپږم: اقتصادي معلومات

د بریښنایي حکومتولی د ابزارو په دولتونو او تجارتونو ته په ډیري اسانۍ سره خپل د تجارت او خدماتو کیفیت، کړني، تولیدات، راکړه ورکړي، او نورو اقتصادي معلومات پیدا کړي او کیدلای شي چي د خپل تجارتونو د ګټي او تاوان د سنجش او مدیریت لپاره د ګټورو لارو چارو څخه استفاده وکړي.

اووم: بريښنايي قانون جوړونه(E- rulemaking)

دولتونو ته اوس ډیره اسانه ده چي په اسانۍ سره ډیموکراتیکي قوانین جوړ، د خلکو نظر واخلي او بیا خلکو ته په ښه بڼه خدمات وړاندي کړي. همدارنګه دولتونه کولای شي چي په ډیر لږ وخت کي خپل د وضعي قوانینو څخه افراد خبر کړي او هم کولای شي چي د بریښنایي حکومتولی وسایلو پر مټ خپل د قوانین د رعایت څخه ځان خبر کړي.

اتم: بريښنايي زده کړي(E- Learning)

ډیر مهم کار چي د بریښنایي حکومتولی په واسطه ترسره کیږي ، هغه هم د زده کړییزو خدماتو وړاندي کول دي، په ډیري اسانۍ سره اوس خلک کولای شي چي په انلاین بڼه حتي که څه هم په بل هیواد کي وي، زده کړي وکړي. د بریښنایي وسایلو په واسطه سره زده کړي کول په اوسني وخت کي ډیر عام شوي او خلک اوس اړ نه دي، چي د یوه ځای څخه بل ځای ته سفر وکړي. اوس خلک کولای شي، د انټرنیټ پر مټ زده کړي وکړي په خپل کور او یا هم بل د اوسیدلو په ځای کي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نهم: د معلوماتو ګرندی پیداکوونه:
په برېښنايي حکومتولی کې خلک کولای شي، چې هر ډول معلومات چې شخصي حريم نه تاواني کوي او عمومي ګټه پکښې کې وي، په ډېري اسانۍ سره ترلاسه کړي.[23]

لسم: برېښنايي پېر اوپلور(E- sale)
اوس خلک کولای شي، چې د برېښنايي حکومتولی د ابزارو په واسطه سره په اسانۍ سره خپل خوښې وړ څيز په انلاين بڼه واخلي، او دي ته ضرروررت نسته چې څوک د يو شي رانيولو څخه د يوه ځای څخه بل ځای ته ولاړ شي، هر څه چي وغواړي کولای شي په انلاين بڼه يې ترلاسه کړي.

يوولسم: برېښنايي بانکداري(E- Banking)
خلک اوس کولای شي، چې د بانکونو د خدماتو څخه په انلاين بڼه کار واخلي، ديته ضرورت نسته چې څوک دي، بانک ته ولاړ شي، پيسي راوباسي او بيا خپل ضرورت وربانديې پوره کړي، ځکه چي خلک کولای شي، د ATM ماشينونو په واسطه په اتومات ډول سره په هر ځای کې خپل پيسي ترلاسه کړي او هم کولای شي، چې د يو ځای څخه بل ځای ته پيسي په اسانۍ سره په کم وخت کې واستوي ماسيوا ددي چي څوک د بانک نماينده ګۍ ته ورسي.

دوولسم:برېښنايي بيل(E-Billing)
برېښنايي بيل جمع کول چې د برېښنايي حکومتولی د مهمو کارونو څخه دي، په زياتو هيوادونو کې ګټه ورڅخه اخيستل کيږي او د خلکو لپاره يې ډېره اسانتيا برابره کړي ده. ځکه که چيري بيل په پخواني کاغذي سيستم سره وي نو خلک ورسره ډېر په تکلف کې وي، ځکه يو وار به بيل ترلاسه کوي، بيا به يې په اړونده بانک کي جمع کوي، خو دا کار ډېر وخت او مصارف هم کيدای شي چي ولري، خو که برېښنايي حکومتولی دا اسانتيا برابره کړي ده، چې خلک کولای شي چې خپل بيلونه په ډېري اسانۍ سره په انلاين بڼه جمع کړي، يوازې دا نه چې بيل، بلکې هره ډول د پيسو جمع په انلاين بڼه ترسره کولای سي، که هغه د برېښنا بيل، د مالياتو بيل، د حوالي ورکول او ترلاسه کول او نوري اړونده کړني د برېښنايي حکومتولی د اسانتيا وو په وسيله سره په ډېره اسانۍ سره ترسره کوي.
يوازې دانه چي خلک د برېښنايي حکومتولی څخه پورته ذکر شوي خدمات ترلاسه کوي، بلکې نور هم زيات خدمات سته چي برېښنايي حکومتولي يې ارايه کوي، لکه برېښنايي اعلانات، برېښنايي معلومات، برېښنايي کنټرول او نور سته چي خلک ورڅخه په مختلفو کړنو استفاده کولای سي. برېښنايي حکومتولي خلکو او دولت تر منځ د متقابل عمل يو ډېر ګټور پل دی، ځکه چي خلک او دولت يو د بل سره د خدماتو په ارايه او د معلوماتو په وړاندي کولو کي سره نيږدي کوي، دولت خلکو ته زيات خدمات په ډېره ګټوره توګه په لنډ وخت کي او د خلکو د اړتيا مطابق په مؤثره توګه وړاندي کوي. چي ترزياته حده ورڅخه ښاريان راضي دي او ګټه ورڅخه اخلي. (E-Digital Government attributes، کايمبرلي، ۲۰۲۱، ۷-۸).

---

[23] E-Digital Government attributes ، کايمبرلي.صص. ۷-۸.

(c) ketabton.com: The Digital Library

افغانستان او بریښنایي حکومتولي

په افغانستان کې له ۲۰۰۱م کال وروسته د نړیوالې ټولنې په مرسته د نوي نظام په رامنځه کېدو سره، د نظام جوړونې او حکومتولۍ په برخه کې هڅې پيل شوې. د همدې هڅو په لړ کې يو هم د حکومتولۍ په برخه کې له نوې ټکنالوژۍ څخه کار اخيستل چې افغان دولت د نورو هيوادونو په شان د مخابراتو او معلوماتي ټکنالوژۍ (ICT) په برخه کې ځانګړې توجه درلوده. که څه هم د افغان حکومت له لوري دا ډول هڅې په پرېکړو کې د خلکو د ګډون، معلوماتو ته د لاسرسي د سطحې لوړولو او د عامه خدماتو په برخه کې د شته ستونزو د له منځه وړو په موخه و، خو د ټولو هڅو سره سره لا هم په دې برخه کې افغانستان يو ډېر وروسته پاتې هېواد دی.

دملګرو ملتونو سازمان له لوري د بریښنایي حکومتولۍ په برخه کې د ترسره شوې څېړنې له مخې په ۱۰۸۲م کال کې افغانستان د
۸۹۱هېوادونو په منځ کې ۸۷۱یم ځای درلود او په سویلي اسیا کې تر ټولو ټیټ مقام لرونکی هېواد و.

د بریښنایي حکومتولۍ په برخه کې ترسره شوي کارونه

افغانستان د بریښنایي حکومتولۍ ډګر ته تېره لسیزه را دانګلي دي او په دې موده یې ځینې ستر کارونه کړي دي، چې دلته یې یادونه ضرور ده:

مخابراتي سکټور: په افغانستان کې د ښې حکومتولۍ ډېر کارونه د مخابراتو او معلوماتي ټکنالوژۍ پر غاړه دي او په دغه هېواد کې په تېرو ۱۸ کلونو کې د مخابراتو او معلوماتي ټکنالوژۍ سکټور د پام وړ پرمختګ کړی دی. د مخابراتو او معلوماتي ټکنالوژۍ وزارت د معلوماتو پر اساس په افغانستان کې شاوخوا ۱۸ میلیونه خلک چې د ټول نفوس ۱۹ سلنه برخه جوړوي، مخابراتو ته لاس رسی لري .

په دې برخه کې د سیمکارت او د مکالمې بيې هم د پخوا په پرتله را ټيټې شوې دي. دغه راز د همدې سکټور په برخه کې ۱,۱ ميليارډه ډالر پانګونه شوې او اوس مهال ۱۰۰ زره کسان په دغه برخه کې په کار بوخت دي.[24]

نوري فايبر(Fiber optic): نوري فايبر چې په اوسني عصر کې د مخابراتو او معلوماتي ټکنالوژۍ په برخه کې يو مهم سيستم دی او کولای شي چې په يو ثانيه کې له لس ګيګابايټ څخه زيات شی (تصويرونه، غږيز پيغامونه)..... وليږدوي .

[24] د مخابراتو او معلوماتي ټکنالوژۍ وزارت د بریښنایي حکومتولۍ د رياست له آمر، ښاغلي هدايت الحق هدايت څخه ترلاسه شوي معلومات.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نوري فايبر يا فايبر آپټيک په افغانستان کې هم د مخابراتو او معلوماتيټکنالوۍ په برخه کې يوه خورا مهمه پروژه ده، چې په ۲۰۰۷م کال کې د ۷۰ میلیونو ډالرو په پانګونې سره افغان دولت د لومړي ځل لپاره پیل کړه. د افغانستان د مخابراتو او معلوماتي ټکنالوژۍ د معلوماتو پر اساس، په تېرو ۸۱ کلونو کې د افغانستان ۱۲ ولایتونو ته فایبر آپټیک[25] کې‌بل غځول شوی دی، چې افغانستان يې له پاکستان، ايران، ازبکستان، تاجکستان او ترکمنستان سره نښلولی دی .[26]

برېښنايي تذکرې: د برېښنايي حکومتولۍ په برخه کې د پېژندپاڼو برېښنايي کول او د دې لړۍ پيل په افغانستان کې يو بل مهم کار دی. په افغانستان کې د برېښنايي پېژندپاڼو د وېش لړۍ د سيمې د ګڼو هېوادونو په کچه نوښت بلل کېږي. که څه هم د برېښنايي پېژندپاڼو د توزيع لړۍ ډېره ورو روانه ده او تر دې دمه یوازې ۱۰ زره کسانو دغه پېژندپاڼې ترلاسه کړې دي؛ خو که چېټول هېوادوال دغه پېژندپاڼې ترلاسه کړي. په ډېرى برخو کې به خلکو او دولت ته اسانتيا وې رامنځته شي.

په ټاکنو کې د درغليو مخنيوی، د ټاکنو لپاره د کارتونو د توزيع يا نومليکنې د لګښتونو سپما، د هېواد د وګړو د دقيق شمېر معلومېدل ،نړيوال سټندرډ او له هېواده بهر د معياري پېژندپاڼې په توګه د کارولو ګټې، په پاسپورت، د موټر چلولو جواز، د موټر ګرځولو جواز ،نکاحخط او نورو خدماتو کې آسانتيا، بهرنيو وګړو له خوا د افغانستان د تابعيت د تذکرو اخيستلو مخنيوی، د يوه کس له خوا د څو تذکرو اخيستلو او ورته نورو درغليو او اداري فساد مخنيوی، د جنايي جرمونو کنټرول او د مجرمينو په پېژندلو کې آسانتياوې او داسې نور ټول هغه موارد دي، چې د برېښنايي حکومتولۍ د بنسټ په توګه د يوه دولت لهخوا د خدماتو وړاندې کولو، مالياتو ورکولو او راټولولو، اقتصادي ودې او پرمختيا، پاليسيو جوړولو او نورو برخو کې خورا مهم او د وخت اړتيا بلل کېږي.

د افغانستان ځانګړی ډومين (af): ډومين په انټرنيټ کې د يو چا د پيژنګلوی لپاره د هغه د ويب سايټ نوم دی. د نړۍ اکثريت هېوادونه د خپل نوم د سر د حروفو څخه په انټرنيټ کې د ويب سايټونو د پتو لپاره ځانګړی وروستاړی لري. افغانستان هم يو له هغو هېوادونو څخه چې د خپل نوم تر ورستاړي لاندې ډومين لري.

پر دې ټولو سربېره په افغانستان کې له نوې ټکنالوژۍ څخه په کار اخيستلو د يو شمېر دولتي ادارو ځينې سيستمونه برېښنايي شوي دي، چې له امله يې په چارو کې آسانتيا رامنځته کړې ده:

[25] فايبر آپټيک ته نوري فايبر هم ويل کېږي. دا ډول کيبلونه د لرې سيمو او لارو لپاره د چټک انټرنيټ او اطلاعاتو رسوني په موخه کارول کېږي .د نوري https://vestanet.ir/what-is-fiber-/ فايبر په اړه نور معلومات دلته ولولئ

(c) ketabton.com: The Digital Library

ستونزې او خنډونه[27]

د ځانګړي هاستينګ نه درلودل: افغانستان تر اوسه نه توانيدلی دی چې خپل هاستينګ[28] سرور ولري. د بريښنايي حکومتولۍ پوډيره اړين وسيله هاستينګ بلل کيږي، ځکه ټول معلومات چې په بريښنايي حکومتولۍ کې ښکته او پورته کيږي په هاستينګ سرور کې ثبت او ذخيره کيږي. په اوس مهال کې ژوندی مثال يې د ويبسايټونو او انټرنيټي اپليکيشونونو دی چې د هيواد په دننه کې رغيږي او د نورور هيوادونو لکه پاکستان، هند، ترکيه، جرمنی، امريکا او داسې نورو هيوادونو په سرورونه کې ذخيره کيږي .

د پوهاوي نه شتون: په افغانستان کې د بريښنايي حکومتولۍ په برخه کې يوه ستره ستونزه په دې اړه د خلکو نه پوهاوی دی .سره له دې چې د افغانستان ميليونونه وګړي مبايل او انټرنيټ ته لاس رسی لري؛ خو په دې برخه کې د پوهاوي نه شتون هغه څه ګڼلی شو، چې د برښنايي حکومتولۍ سيستم يې اغيزمن کړی دی. ځکه انټرنيټ فعالول يا خلکو ته موبايل يا سيم کارټ ته لاسرسی د بريښنايي حکومتولۍ په معنا نه دي، بلکې دا يوازې د خلکو په خپل منځ کې د اړيکو وسيله کيدای شي .

موږ لا هم داسې خلک، حتی لوستي ځوانان لرو چې ځيرک مبايل لري او انټرنټ هم کاروي؛ خو نه شي کولای له همدې وسيله دندې د درخواست کولو، يا بل کوم لپاره ترې کار واخلي.

د انټرنيټ کمزورتيا او د بيو لوړوالی: سره له دې چې افغان حکومت وايي نوري فايبر کېبل يې ډيری ولايتونو ته وصل کړی دی؛ خو دلته لا هم د انټرنيټ کمزورتيا او د بيو لوړوالی يې يوه لويه ستونزه ده. زموږ په ګاونډي هېواد پاکستان کې د ټيټ سرعت انټرنيټ ۱ ام بي دی او لوړ يې ۱۲۰ ام بي، په افغانستان کې لوړ انټرنيټ ۱ ام بي دی او قيمت يې د مياشتې ۲۰۰۰ افغانۍ کيږي.

د ډومين د قيمت لوړوالی: که څه هم د افغانستان په خپل نوم د ډومين درلودل يوه لاسته روانه ده؛ خو د بين المللی نرخونو په پرتله يې قيمت لوړ دی. د ډاټ اي ايف قيمت ۲۰ ډالره او ډاټ کام ډاټ ای ايف[29] قيمت ۱۰ ډالره دی په داسې حال کې چې د ډاټ کام[30]قيمت په نړيواله سطحه ۸۰ ډالره دی چې د خصوصي سکتور لپاره ګرانه تماميږي.

د دولتي مامورينو پوهاوی: د افغانستان په يو شمېر ادارو کې لا هم مامورين له کمپيوټر او انټرنټ سره بلدتيا نه لري او خپلې چارې د قلم له لارې د قاغذ پر مخ ترسره کوي. په ځينې ادارو کې د بهرنيو موسسو او يا هم خپله دولت له لوري مامورينو ته کمپيوټر اخيستل شوي، خو له بده مرغه په کارونه يې نه پوهيږي او يو ځنګ ته يې ايښي وي[31].

له ۲۰۰۱م کال وروسته په افغانستان کې د نوي نظام په رامنځته کېدو سره د حکومتولۍ نوی بنسټ کېښودل شو او له تېرو ۱۸ کلونو راهيسې د حکومتولۍ د ښه کولو په برخه کې زياتې هڅې شوې

---

[27] ضياءالاسلام. شيراني. په افغانستان کې بريښنايي حکومتولي.صص. ۶-۱۱.
[28] هاستينګ هغه ځای دی چې حکومت، تجاران، او عام خلک خپل ويب سايټونه او د هغه ډيټا هلته ذخيره کړي .

[31] ضياءالاسلام. شيراني. په افغانستان کې بريښنايي حکومتولي. صص. ۶-۱۱.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دي؛ خو جګړه او په افغانستان کې سیاسي بې ثباتي هغه دوه مهم فکتورونه دي، چې د په دغه هېواد کې یې د بښې حکومتولۍ پر وړاندې خنډونه رامنځته کړي دي.

د بښې حکومتولۍ په برخه کې افغانستان لا هم زیات کار او هلو ځلو ته اړتیا لري، تر څو خپلو خلکو ته په سمه توګه خدمات وړاندې کړي. په تېرو ۱۸ کلونو کې د برېښنايي حکومتولۍ په برخه کې د افغان دولت هڅې د پام وړ دي؛ خو دا یوازې د یوه اوږده مزل وهلو لپاره څو ګامه بللی شو. اړتیا ده چې دا ګامونه زیات او په سمه توګه واخیستل شي.

د برېښنايي حکومتولۍ په برخه کې تر ټولو مهم د افغانستان لپاره د له نوې تکنالوژۍ سره د خلکو بلدتیا او د ځانګړي هاستنګ سرور درلودل هغه دوه فکتوره دي، چې د برېښنايي حکومتولۍ لپاره لاره خلاصوي او اجازه ورکوي چې په دې برخه کې په سمه توګه کار وشي

(ضیاءالاسلام شیراني، قاصد څېړنیز مرکز، په افغانستان کې بریښنايي حکومتولي، ۲۰۱۹، ص. ۶-۱۱).

مخابرات په افغانستان کې:

د لومړی ځل لپاره په افغانستان کې د افغان بی سیم مخابراتی شرکت د مخابراتی سیستم په اډانه کې د ګرځنده ټیلیفون خدمات د طالبانو د واکمنۍ پر مهال پیل کړل. دې شرکت د خپل کار په لومړیو کې وکړای شول چې د نړۍ تر ټولو ګران بیه ګرځنده ټلفون خدمت وړاندی کړی او په افغانستان کې د دې سکتور د واکمن په توګه یې خورا زښته پانګه تر لاسه کړه. د افغان بی سیم مخابراتی شرکت خپل سیم کارت څه د باندې ۴۰۰ ډالره پلورو. خو په ۲۰۰۶ زیږدیز کال کې د صنعت سکتور وروسته تر ټولو زیاته پانګه اچونه د مخابراتو په سکتور کې تر سره شوی وه.

تیر لمریز کال څه د باندې ۶۰۰ ملیونه ډالره د مخابراتو په برخې کې پانګه اچول شوی ده او دې سکتور په همدې کال نژدې ۵۰۰۰۰ کسانو ته د کار زمینه برابره کړی وه. همدا ډول د مخابراتو وزارت د څرګندولو له مخې دې وزارت په ۱۳۸۱ کال کې یو ملیون ډالر، په ۱۳۸۲ کال کې ۱۲ ملیون ډالره، په ۱۳۸۳ کال کې ۲۰ ملیونه ډالره، په ۱۳۸۴ کال کې ۶۷ ملیونه ډالره او د ۱۳۸۵ هجری لمریز کال تر پای پورې ۱۰۰ ملیونه ډالره عواید تر لاسه کړی دی. دا وخت په افغانستان کې د افغان بی سیم، روشن، اریبا، اتصالات، افغان تیلی کام، افغان تیلی کام، افغان پوشش، وصل تیلی کام او شاهین تیلی کام شرکتونه په مخابراتی ډګر کې په فعالیت بوخت دی. همدا ډول د مخابراتی خدمتونو د لا ښوالی او ارزانه کیدو په موخه د مخابراتو وزارت د لمریز فایبر پروژه پیل کړی ده. د دې پروژې د بشپړیدو سره، چې دری کاله وخت به ونیسی، د مخابراتی اړیکو کیفیت به پیاوړی شي او همدا ډول بیې به راټیټې شي[32].

دا وخت په افغانستان کې نژدې ۳ ملیونه وګړی د ګرځنده ټلفون خدماتو ته لاسرسی لری او نژدې نیم ملیون وګړی انټرنیټ کاروی. د مخابراتی خدمتونو وده لامل شوی ده چې نړیوال شرکتونه هم په افغانستان کې په دې برخه کې د پانګې اچونې لیوال شی. دا وخت افغان بی سیم، روشن، اریبا او اتصالات شرکتونه د ګرځنده تلفن خدمتونه وړاندی کوی، همدا ډول په دې وروستیو کې د افغان تیلی کام دولتی شرکت ته هم اجازه ورکړل شوی ده، چې د ګرځنده تلفن د خدمت تر څنګ داسې سیم کارتونه وویشی، چې د انټرنیټ د خدمتونه عرضه کړی. د مخابراتو وزرات وایی، چې د هیواد ۳۴ ولایتی مرکزونه او

---

[32]ضیاءالاسلام. شیراني. په افغانستان کي بریښنایي حکومتولي.صص. ۱۱-۶.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تقريباً ۸۰ ولسوالۍ يې د ټليفون او اينټرنيټ سره تړلې دي او تمه ښايي، چې ډېر ژر به د افغانستان ټولې څه د باندې ۳۰۰ ولسوالۍ د تلفيون او اينټرنيټ سره ونښلوي.

که څه هم د دې ولسواليو خلک شکايت لري چې د مخابراتو وزارت هرې ولسوالې ته شل ليکه ټليفونونه ورکړي دي، چې اکثره يې په دولتي ادارو کې کارول کيږي. سره د دې چې په افغانستان کې د مخابراتي سيستم وده د پامه غورځولې نشو، خو لا په دې برخه کې ځيني ستونزې تر سترګو کيږي چې د يوې خوا د خلکو پر اقتصاد ناوړه اغيزه کوي او له بلې خوا پر ملي اقتصاد:

الف: لوړه بيه

د دې ګرځنده ټليفونو د اړيکې نيولو بيه ډيره لوړه ده، چې شايد په سيمې کې ساري ونلري. له يو مخابراتي شرکت څخه بل مخابراتي شرکت ته د هرې دقيقې بيه ۵ او څه باندې پنځه افغانۍ ده. د هرې دقيقې مکالمې اوچت قيمت لامل کيږي، چې د خلکو پر اقتصاد منفره اغيزه وکړي، نو ښايي چې د مخابراتو وزارت د هرې دقيقې د مکالمې بيه راټيټه کړي.

ب: د ماليې اخيستل

ځيني مخابراتي شرکتونه له خپلو مشتريانو څخه هر مياشت ۵۰ افغانۍ د ماليې په ډول اخلي. د ساري په توګه روشن څه د باندې نژدې يو مليون مشتريان لري او هره مياشت يو ډالر د ماليې په توګه د خپلو مشتريانو څخه ګرځوي، چې په مياشت کې يو مليون ډالرو ته رسيږي او په دې ډول د دولت ماليه د دې پر ځای چې په خپله ورکړي د خپلو مشتريانو د حساب څخه دولت ته سپاري.

ج: ټيټ کيفيت

که څه هم دا وخت د ګرځنده ټلفون څلورو شرکتونو په عملي ډول کار پيل کړی دی. خو د دې شرکتونو د اړيکو کيفيت ډير ټيټ دی. د اتصالاتو پرته، چې دا مهال يې په رسمي توګه کار پيل کړی نه دی، دری نور مخابراتي شرکتونه د خبرو پر مهال غوځيږي او د مشتريان د ستونزو سره مخامخ کوي. په ټوليزه توګه د دې مخابراتي شبکو اړيکې رڼې نه دی. د خلکو د ډيرو شکايتونو له امله د مخابراتو وزارت اړ شوی دی، چې د شکايتونو د اوريدو په موخه ځانګړې شميره معرفي کړې ده.

د: انحصاری پانګه اچونه

د څلورو شته ګرځنده ټلفيونو څخه څلور واړه شرکتونه په بهرنۍ پانګې په کار پيل کړی دی. دا شرکتونه يا د څو توکميزو شرکتونو پانګه او يا هم مستقيمه بهرنۍ پانګه ده. دا شرکتونه هغه پانګه چې د خلکو له جيبونو څخه راکاږي، بهرنيو بانکونو ته ليږدوي او په دې ډول هيواد د پانګې د کموالی سره مخامخ کوي. هغه څه چې دا شرکتونه د ماليې په نامه دولت ته ورکوي د دوی د عايداتو په برابر کې آن د شميرلو وړ هم نه ګڼل کيږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پایله

ددي څېړنې څخه موږ دي پایلي ته رسیږو چي برېښنايي حکومتولی د خدماتو پر ارايي باندي مثبتي آغیزي کړي دي او خدماتو په ترسره کولو کي یې آسانتیا رامنځته کړي ده. برېښنايي حکومتولی د خدماتو د ارایي په برخه کي په مختلفو برخو کي که اقتصادي وي، که تجارتي وي، که دولتي وي ، که شخصي وي، او که نوري برخي اسانتیاوي رامنځته کړي دي. اوس خلک ماسیوا ددي چي په کتارونو کي انتظار وکړي او د نوبت ته تر ساعتونو او ورځو پوري کښېني، په ډېري چټکۍ سره او په ډېر لنډ وخت کي خپلي چاري مخته وړلای شي.

همدارنګه د برېښنايي حکومتولی نور ابزار لکه برېښنايي تذکیري، پاسپورټ، برېښنايي بانکداري، برېښنايي راکړه ورکړه، برېښنايي استخدام، برېښنايي وظیفي، برېښنايي زده کړي او نور خدمات په دي برخه کي د یادولو وړ دي، چي خلکو ته یې د استفاده لاري اسانه کړي دي.

د برېښنايي حکومتولی په واسطه ترسره کیدونکي خدماتو آرایه کوونه په ډېره مؤثره ډول سره ده. ځکه کله چي موږ د بیروکراسۍ بحث کوو، نو د زیاتو مصارفو او وخت ځایه کولو په اړه بحث کوو ، خو برېښنايي حکومتولي هغه څه دي چي خدمات په اسانه ډول او لږ مصرف سره په دیر کم وخت کي خلکو ته رسیږي. ددي مقالي پر اساس دولتونو لپاره د برېښنايي حکومتولی په واسطه د خدماتو وړاندي کول چي په ګټوره توګه سره دي، د خلکو او دولت ترمنځ یې واټن راکم کړی دي، خلک د دولت هر ډول معلوماتو ته چي شخصي حریم نه وي ، رسیدلای شي او ډېر زر ځان ورڅخه خبرولای شي، چي دا د برېښنايي حکومتولی د خدماتو مهم اهمیت دي. برېښنايي حکومتولي د ابزاو په وسیله د خدماتو آرایه ډېري آغیزي لري چي د هغو څخه د خدماتو آرایه کول په اسانه توګه، په شفاف ډول سره د خدماتو وړاندي کول، د وخت سپما رامنځته کول، د مصارفو سپما رامنځته کول، د حساب او کتاب شتون د خدماتو په هکله، د خدماتو موفقیت ترلاسه کوونکو ته، د کړنو د جذابیت شتون، د ښو پایلو ترلاسه کول او داسي نوري آغیزي د یاودني وړ دي چي برېښنايي حکومتولي یې د خدماتو پر آرایي باندي لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وړاندیزونه

خلک د بریښنایي حکومتولی د مختلفو ابزارو څخه د مختلفو هدفونو لپاره استفاده کوي. لکه د زده کړي لپاره، د تجارت او کاروبار لپاره، د امنیت او حفاظت لپاره، د معلوماتو د ترلاسه کولو لپاره، د دولتونو د عمومي ګټو د ترلاسه کولو لپاره، د وظیفي ترسره کولو او پیداکولو لپاره همدارنګه د دولتونو لپاره د شفافي رایي ورکوني او داسي نورو مواردو لپاره بریښنایي حکومتولي د وسایلو څخه استفاده کوي.
خلک اوس دي ته اړ نه دي چي د یو کوچني کار لپاره دکاغذ پرانی سیستم مخته یوسي. ځکه چي د کارغذ پرانی یا بیروکراسی مخکینی سیستم د خلکو وخت مصرفوی، مشکلات یې پیداکول او دزیات فساد لامل کیدل، خو د ۱۹۹۰ څخه وروسته دولتونو په ډیري چټکی سره د بریښنایي حکومتولی په لوري ګام اینښی دي او د زیات هلو ځلو څخه وروسته اوس د بریښنایي حکومتولی د ابزارو څځه په استفاده اوس دولتي او شخصي خدمات ترسره کوي چي د پخوانیو سیستمونو په پرتله ډیر ازښتمن او کامیابه دي. داسي نه چي اوس نوره هڅه نه کوي په دي برخه کي ، بلکي د بریښنایي حکومتولی به برخه کي د لازیاتو هلو ځلو لپاره کوښښ کوي چي نور هم د خلکو او ښاریانو همدارنګه دولتونو لپاره د خدماتو د آرایي په برخه کي اسانتیاوي رامنځته کړي.

أ. **دولت ته:** دولت ته مي دا سپارښتنه ده چي په خپلو اداري او سیاسي چارو کي د بریښنایي حکومتولی څخه استفاده وکړې.

ب. **ټولو ملکې ادرو ته:** دملکې ادارو څخه مې دا غوښتنه ده چې خلکو ته خپل خدمات د بریښنایې حکومتولی د ابزارو په واسطه ورسوي. تر څو خلک ورځځه په آسانی استفاده وکړې.

ج. **راتلوونکو محصلینو ته:** د راتلونکو محصلینو څخه مې دا غوښتنه ده چې د بریښنایي حکومتولی د ابزارو څخه استفاده وکړې او په راتلونکې کې د (بریښنایي حکومتولی تاثیرات د خدماتو بر مؤثریت باندي) موضوع وڅیړي. ترڅو دوی او نور محصلین د بریښنایي حکومتولی د خدماتو د وړاندي کولو د مؤثریت څخه خبر شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مأخذونه

1. ایګمین. جین. (۲۰۰۷). د خدماتو وړاندي کول. VGN نړیوال. ص. ۶-۹.
2. بکاس. مایکل. (۲۰۰۱). بریښنایي حکومتولي او پرمختګ کوونکي هیوادونه. ریسرچ رپورټ. ص. ۷-۹.
3. بنارډ. ایرن. بریښنایي حکومتولي او بریښنایي حکومت. (۲۰۱۴). ص. ۱۹-۲۲
4. بتنګر. سباش. (۲۰۱۴) . عامه خدماتو وړاندي کوونه. د آسیا پرمختیایي بانک. ص. ۵-۱۰.
5. پودیر. شیوانګي. (۲۰۱۷). د بریښنایي حکومتولی ګټې. نړیوال د ساینسي ټیکنالوژی جورنال. ص. ۳-۴.
6. څرګند. نورعلي. (۱۳۹۸). د سیمیزو حکومتونو اداره. عرفان کتاب پلورنځی. ص. ۵۱-۵۳.
7. روسي . ستنیا. (۲۰۱۵). د بریښنایي حکومتولی ګټې او تاوانونه. نړیوال د بازار موندني او ټیکنالوژی جورنال. ص. ۲۰-۲۸.
8. شوبا. ډاکټر ډي. د خدماتو پیژندنه. www.service.com. ص. ۹-۲، ۳۰.
9. شیراني. ضیاءالاسلام. (۲۰۱۹). په افغانستان کي بریښنایي حکومتولي. قاصد څیړنیز مرکز. ص. ۵-۱۲.
10. کنسیل. اروپا د وزیرانو کمیټه. (۲۰۰۴). بریښنایي حکومتولي. د اروپا کنسیل. ص. ۱۰-۱۱.
11. کولاول. حافظ. (۲۰۰). عامه خدمات او د خدماتو وړاندي کول. ریسرچ ګیټ. ص. ۱-۲.
12. ګرونلنډ . ایک. (۲۰۰۴). د بریښنایي حکومتولی پیژندنه. ریسرچ ګیټ. ص. ۷-۲.
13. ناز. رافیه. (۲۰۰۹). بریښنایي حکومتولي د پرمختللي خدماتو د وړاندي کولو لپاره. ساینسي څیړني. ص. ۵-۸.
14. واسب. شاکر. (۲۰۱۹). په افغانستان کي د بریښنایي حکومتولی حالت. ریسرچ ګیټ. ص. ۲۰۶.
15. هوران. توماس. (۲۰۰۴). د حکومتداری د تاریخچې پیژندنه. د معلوماتي سیستم کمیسیون. ص. ۱-۵.

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library